

Megoldások

I. Művészet és valóság

1. *Autonóm művészetek*: festészet, filmművészet, szépirodalom, szobrászat, zeneművészet, fotóművészet.
Alkalmazott művészetek: ipar-, kert-, plakátművészet.
Az építészet hovatartozásáról eltérőek a vélemények.
2. Például:
Szépirodalom: előadó-művészet (versmondás stb.), színművészet.
Táncművészet: balett-, néptáncművészet, pantomim.
Zeneművészet: énekművészet, hangszeres előadó-művészet, karvezető, karmester.
3. Minden klasszikus művészeti ágnek van népművészeti megfelelője, de nem mindegyik egyformán fejlett. Például:
építészet: népi építészet; *képzőművészet*: naiv festészet, szobrászat (főként fafaragás); *iparművészet*: fafaragás, fazekasság, hímzés, szövés, népviselet; *szépirodalom*: népköltészet (dal, mese, ballada stb.); *zeneművészet*: népzene; *táncművészet*: néptánc.
4. Sokféle válasz képzelhető el, a legtöbbjében lehet igazságelem.
A *tanítás* mellett is érvel: Horatius, Rousseau, Illyés.
A *nevelés* mellett is érvel: Rousseau, Tolsztoj, Illyés.
A *szórakoztatás* mellett is érvel: Horatius, Rousseau.
A *többre, a másra helyezi a hangsúlyt*: Shakespeare, Arany, Tolsztoj, Babits, Ady, József Attila, Illyés Gyula.

A tanítás lényege: megtudható, megismerhető valami fontos.
A nevelés lényege: mássá, tudatosabbá válik az olvasó, többet tud általában az emberről, egyes típusokról, élethelyzetekről és önmagáról is.
A szórakoztatás lényege (a művészetekben): élmény- és ismeretgazdagító kikapcsolódás.
„Több is, más is”: az eddig tartalmi elemek mellett mindaz, ami az ars poeticákban megfogalmazódik, sokféleképpen utalva valóság és igazság összetett kapcsolatára, az érzéki jellegre, a lényeg élményszerű visszaadására, a művészi (nyelvi) megformáltságra.
5. A válaszok lehetséges sokfélesége az eltérő személyiséget és az eltérő irodalomismeretet mutathatja meg.
6. A kérdés magában rejti a józan választ: a terjedelem és a lényegkifejezés, a művészi érték között nincs közvetlen megfelelés. Az emberek általában mégis elvárnak bizonyos mérvű terjedelmességet minden műtípusnál. Szokatlan, ha egy lírai mű 50–100 sornál terjedelmesebb, ha egy regény kb. 200 oldalnál rövidebb, ha egy dráma előadása 2–4 óránál sokkal többet vesz igénybe stb. Könnyen elképzelhető tehát, hogy akadnak olyanok, akik a terjedelmesebb alkotásokat értékesebbeknek is vélik. Álláspontjuk megvitatható. Eközben a műnemek és az egyes műfajok eltérő sajátosságaira is némi fény derülhet. A terjedelem mértéke ugyanis nem az értékkel, hanem a műfajjal és az azzal kapcsolatos írói-olvasói elvárásokkal függ össze. Azon is meglepődnénk, ha egy sűrvers 100 soros volna, de azon is, ha egy eposz volna ugyanennyi. Az egyik nem lenne sűrvers, a másik nem lenne eposz.
Ha egy szerző tudatosan és lényegesen eltér a szokásos műfaji terjedelemtől, akkor mindig célja van ezzel. Ilyenek például a rendkívül tömör csalimesék, amelyekkel a mesék mondásának befejezését jelzi az előadó. Ilyen az Örkény István által megalkotott egyperces novella műfaja vagy Weöres Sándor egysoros, sőt egyszavas verseinek sora.

7. Természetesen bármifajta írásmű elsőrendű – tisztességes – célkitűzése az igazi, a lényegi valóságfeltárás. Ezt teszik a tudományos, az ismeretterjesztő művek, de a hétköznapi élet más írásos megnyilatkozásai is, feltéve, hogy nem éppen elkendőzni akarják a lényegét. A művészi értéknek ez csupán szükséges, de nem elégséges feltétele. A szépirodalmi műnek esztétikai értelemben is élményszerűnek kell lennie. A művészi nyelv sem csupán „közvetítő anyag”, mert a szépirodalom „szép”-voltának lényegét is hordozza.
8. *Szépirodalmi mű*: Kosztolányi novellája és verse;
Tudományos-ismeretterjesztő mű: a tankönyv és az értelmező szótár szövege.
 A *hivatalról* sokunknak sokféle, egymástól lényegesen eltérő élménye lehet, így egyéni fogalom meghatározásaink is szóródní fognak. Ez példa lehet az igazság összetettségére és arra is, hogy az egyes művészek ugyanazt a jelenséget, kérdéskört, témát nemcsak többféle módon közelítik meg, de többféleképpen értelmezhetik is.
9. a) *Líra*: Petőfi Sándor: *A pusztai tél*
 b) *Epika*: Jókai Mór: *Kárpáthy Zoltán, Csenedesen* c. fejezetből
 c) *Dráma*: Illyés Gyula: *Fáklyaláng*
 d) Tamási Áron: *Szép Domokos Anna*. Elbeszélés, erős népköltészeti hatással, a próza ritmusa sokszor felelő tizenkettesekből áll.
 e) Szabó Lőrinc: *Tücsökézene, 243. Babits*. Lírai versciklus része, a portrévers párbeszéd, dramatizált formájú, voltaképpen belső vita is, de benne két személy álláspontja mutatkozik meg.
 f) Vörösmarty Mihály: *Csongor és Tünde*, részlet az *Éj monológjából*. A verses drámák, drámai költemények monológjai gyakran gondolati költemények is egyúttal, mint itt is. Egyébként a legtöbb lírai mű monológnak tekinthető.
 g) Jókai Mór: *A köszívű ember fiai. Húsz év múlva* c. fejezetből. A regényekben is gyakori a párbeszéd forma, de nem kizárólagos. Ha a beszélők minden alkalommal meg volnának nevezve, az idézet akár egy színmű részlete is lehetne. Egész művek esetében azonban általában könnyen eldönthető, hogy az epikai vagy drámai alkotás-e.
10. *Időrend*: a – d – c – b.
Szerzők: a) Pázmány Péter: *Az utolsó ítéletnek rettenetességéről*, XVII. sz. (Szgy. I. 209.)
 b) Illyés Gyula: *Puszták népe*, 3. fejezet, 1936.
 c) Mikszáth Kálmán: *Bede Anna tartozása*, 1881. (Szgy. III. 37.)
 d) Kölcsey Ferenc: *Parainesis Kölcsey Kálmánhoz*, 1834. (Szgy. II. 124.)
 Egyedül a b) szövegben nincsenek ma már archaikusnak ható kifejezések, hangtani formák, ige-ragozási sajátosságok. A másik három szöveg időbeli elhelyezése kellő olvasottság hiányában sokkal nehezebb. Segíthetnek művelődéstörténeti információk is. Az első szöveget archaizmusa mellett vallásos példabeszéde is valószínűsíthetően a régebbi múltba utalja.
 A c) és a d) szöveg nyelvújítás utáni, az időbeli távolság sem túl nagy köztük, bocsánatos tévedés a helyes sorrend fel nem ismerése.
11. Bizonyos, hogy az eddigi olvasottság, a líra szeretetének mértéke alapján nagyon sokféle értékelés születhet. Nem könnyű annak a helyzete sem, aki ismeri a szerzőket, hiszen sok minden befolyásolhatja. Komolyan véve a játékot, megpróbálva játékosá tenni a komolyságot, az irodalomtörténész például így osztályozhat:
 2, 2, 3, 2, 5*, 2.
 Az egyes versek szerzői:
 a) Ignotus; b) Miklós Jutka; c) Szép Ernő; d) Gárdonyi Géza; e) Ady Endre; f) Szabolcska Mihály.

12. Nyilvánvaló, hogy az Ady-verset sokan fogják magasabbra értékelni. Egyeseknek csalódást okozhat, hogy a másik, legismertebb nevű szerző, Gárdonyi Géza mennyire közepes költő volt, s hogy a nagy hírű kritikus, Ignóty is mily mulékony hatással fejezte ki magát versben.
13. A verset Ady Endre írta, s akárcsak az előbbi, ez is a *Vér és arany* című kötetben (1908) jelent meg. Elsősorban az összetettség érzékeltetheti, hogy modern; s ennek érvényes kifejezése, hogy jelentős költőről van szó. A vers beszélője számára semmi nem egyértelmű, az élet értékeit és szenvedéseit (értékvesztéseit) egyaránt megéli, mintha végső számvetést készítené. A személyes, a történelmi és a mítoszi időt is egymásra rétegi.
14. Általában befolyásolja a legnaivabb és a legtudósabb olvasót is az értelmezésben és az értékelésben az, hogy már ismeri a szerzőt és a művét, hogy újraolvassa azt. Az újraolvasás lehetőséget ad a mélyebb megértésre. Ez nem feltétlenül az életkori sajátosságoknak köszönhető, vagy annak, hogy többet tanultunk az irodalomról, hanem hogy – összes élettapasztalatunk révén – állandóan formálódik, változik valamennyire a személyiségünk. Ennek következtében az is előfordulhat, hogy az újraolvasás csalódást okoz, s egykori nagy élményünk ezúttal hatástalannak bizonyul. Ez elsősorban nem a klasszikus művek esetében szokott előfordulni, hanem részben a gyermek- és ifjúsági irodalom alkotásainak újraolvasásakor, illetve az élő irodalom nagyhatású, de idővel megfakuló, túlságosan egyetlen korszakhoz kötődő műveinél. A szórakoztató irodalom termékeiben, a lektűrökben azért csalódhatunk, mert időközben fejlettebbé vált irodalmi ízlésünk, s meg tudjuk ítélni az olvasmány silányságát.
15. Az egyéni válaszok megfogalmazását, az emlékidézést elősegítheti egy-egy irodalmi példa. Illyés Gyula a *Puszták népe* második fejezetében felidézi, milyen hatással volt rá annak megtudása, hogy a valamennyire már ismert Petőfi Sándor az ő szülőfalujának közelében is élt, járt iskolába. Azonnal felugrott és elgyalogolt a két óra járásra lévő Sárszentlőrincre, hogy láthassa a helyszínt. S attól kezdve „*a táj megszépült, patinát és lelket kapott. Verseik kerengtek benne fényesen, mint a fecskék.*”
16. Érdeemes és érdekes lehet a kérdést évente megválaszolni, majd a négy év alatt összegyűlt névsorokat összehasonlítani. A kérdés félig komoly, félig tréfás, így az olyan válasz is üdvözölhető, amely például egyik műként *Hét évszázad magyar verseinek* antológiáját vinné magával. (A többkötetes kiadványt is egyetlen „könyv”-nek tekintjük.)

II. Mítoszok

1. *Mítosz* (görög müthosz = monda, mese, történet): az emberiség történetének ősi szakaszaiban kialakult naiv társadalmi tudatforma, amely az emberfeletti, az embertől független jelenségek és az emberközpontság összeegyeztetésére törekszik. Szemléletében, világgképében a tudományos, a művészi és a vallásos szempontok még nem válnak szét. A szétválás nagyon hosszú folyamatában a mítosz irodalmi-művészi fogalomká is vált: olyan monda, elbeszélés, amely istenekről, isteni eredetű, emberfeletti képességekkel rendelkező hősökről szól.
Mitológia: a mítoszok rendszere, összessége; a mítoszokkal foglalkozó tudomány.
Mitikus világgkép: a mítoszokban kifejeződő világgkép, amely az embert foglalkoztató alapvető kérdéseknek a korabeli gondolkodás szintjén álló magyarázatára törekszik (a világ, az ember keletkezése, működése, célja stb.).
Antropomorf: ember formájú, ilyennek ábrázolt.
2. Gilgames Uruk mezopotámiai város királya volt, a Kr. e. 27. század tájékán élt. Oly mértékben megerősítette a város hatalmát, hogy halála után istenként kezdték tisztelni, mítoszkör keletkezett róla.
3. Az első kiséposzok a sumer hősepicában a Kr. e. 4–3. évezred fordulóján keletkezettek. Az uruki mondakört dolgozták fel, Gilgamest tették meg központi alaknak. Ebből a változathoz jelentős töredékek maradtak fenn. Az akkád nyelvű, teljesebb (így fennmaradt) változatok a Kr. e. 2. évezred során keletkeztek. A „klasszikus” forma az újasszír kiadás a Kr. e. 8. század végéről. Ez a 12 táblás változat.
A kutatások szerint az eposz már korai formájában is egyetlen költő műve. A későbbi változatok ezt variálták, bővítették nagymértékű hagyománytiszteléssel.
4. *Assur-ban-apli*: az asszír birodalom utolsó nagy uralkodója (Kr. e. 669–626). Ninivei könyvtárának romjai közt maradt fenn a *Gilgames eposz* is az agyagtáblákon.
Aruru: Gilgamest megformáló istenasszony az eposzban.
Um-napisti: a vízözönt túlélő mitikus ős, aki halhatatlanná lett.
Enkidu: vadember, aki civilizálódik, majd a döntetlen kimenetelű párviadal után barátságot köt Gilgamessel, s hőstetteket hajtának végre.
5. A görög mitológiát a fennmaradt irodalmi művekből ismerjük. Elsősorban Homérosz eposzaiból, a tragédiákból, a római irodalom műveiből. Hésziodosz *Istenek születése* című műve részletesen foglalkozik a világ keletkezésével, az istenek születésével.
6. Emberszabásúak, az emberekhez hasonlóan élnek, de az emberi tulajdonságok tökéletes formában vannak meg bennük; halhatatlanok, örökké fiatalok. Az Olümposz hegy csúcán laknak, ételük az ambroszia, italuk a nektár.
7. *Khaosz*: Üresség; *Gaia*: Föld; *Erósz*: Szerelem; *Uranosz*: Gaia férje, az Égbolt; *Kronosz*: a legfiatalabb titán (Gaia első hét fia között), Uranosz hatalmát megdöntve az istenek ura lett; *Zeusz*: Kronosz fia; megdöntötte apja uralmát, így ő lett az istenek ura, az emberek atyja; *Prométheusz*: a legbölcsebb titán, Zeusz segítője; az embereket megismertette a tűzzel, azaz a technikai haladással; *Poszeidón*: Zeusz testvére, a tenger istene; *Hádész*: Zeusz testvére, az alvilág istene; *Héra*: Zeusz felesége; *Héphaisztosz*: Héra csúf, torz gyermeke, a tűz és a kovácsmesterség istene; *Arész*: Zeusz és Héra gyermeke, a háború istene; *Pallasz Athéné*: a tudományok és mesterségek istennője, Zeusz fejéből ugrott ki; *Aphrodité*: a szerelem istennője, a tenger habjaiból született; *Phoibosz Apollón*: a jóslás és a költészet istene, Zeusz fia; *Artemisz*: a vadászat szűzi istennője, Apollón testvére; *Hermész*: az istenek hírnöke, tolvajisten, Zeusz fia.

8. Az emberek első nemzedéke élt az aranykorban, ekkor Kronosz uralkodott. Hésziodosz leírása szerint „paradicsomi” állapotok közt éltek az emberek, bár halandók voltak. Az aranykorra egyre silányabb korszakok következtek, a jelen a vaskor. A távoli jövőben visszatér majd az aranykor.
9. A mítoszok tartalmi elemei sem változatlanok, s többféle elbeszélésük maradt fenn. Az egyik változat szerint maga Prométheusz teremtette meg – sárból gyúrva – az embereket. Ő hozta le számukra az égből a tüzet, hogy ne éljen állati sorban, ne pusztuljon el az emberiség. Hésziodosz leírása szerint e cselekedetért Zeusz jogosan büntette meg a tűzlopót is, meg az emberiséget is. Aiszkhülosz tragédiájában Prométheusz az emberiség hőse, minden tudás megteremtője.
10. Néhány példa:
Aiszkhülosz: *Leláncolt Prométheusz* (dráma); Shelley: *A megszabadított Prometheus* (drámai költemény); Goethe: *Prométheusz* (költemény); Ady Endre: *A Tűz csiholója* (költemény); Utassy József: *Csillagra zárt egek alatt* (költemény)

III. A Biblia

1. *Biblia*: görög eredetű szó, jelentése: könyvek, iratok. Nevezik Írásnak, Szentírásnak is. A zsidó és a keresztény vallás szent könyve.
Genezis: (keletkezés) a Teremtés könyve
Jahve (Elóhim): az Úristen neve az *Ószövetség*ben
Jézus: a név a zsidó Jehosusa (Jahve a segítség) rövidített változatának (Jesua) görögös alakja; a Megváltó
Kánaán: az Ígéret földje; ide vándoroltak a zsidó törzsek Mózes vezetésével Egyiptomból
Krisztus: jelentése: Felkent (héberül Masiach, görögösen Messiás, görögül Christosz)
Messiás: lásd Krisztus
Ószövetség: a „zsidó” *Biblia*, az óhéber irodalom kanonizált szövegeinek gyűjteménye, a „teljes” *Biblia* első része
Tóra: (óhéber törvény, tan) Mózes öt könyvének – amelyek a *Biblia* elején állnak – zsidó elnevezése
Újszövetség: a *Biblia* második része, az ókeresztény irodalom kanonizált szövegeinek gyűjteménye
2. Az *Ószövetség* a Kr. e. 12–2. századokban keletkezett szövegek gyűjteménye. Nyelve a klasszikus héber, néhány mű arámi nyelven íródott. Évszázadokon keresztül folytatódott a kanonizáció, vagyis annak eldöntése, hogy mely szövegek tekinthetők szentnek, Isten által sugalmazottnak. A tudósok a Kr. e. 1. században zárták le ezt a munkát.
3. Az *első teremtéstörténet* szerint az egyetlen létező Isten a semmiből a szavaival teremtette meg hat nap alatt a világot. A teremtés csúcspontja az ember, akit Isten a saját képmására alkotott. A *második teremtéstörténet*ben az Úristen a föld porából alkotta meg az első embert, Ádámot, és életet lehelt belé. Külön teremtette meg az Éden kertjét, valamint Ádám oldalbordájából Évát, az első asszonyt.
4. *Genezis* (eredettörténet); családtörténet (elbeszélés); prófécia; példabeszéd; pusztulás-mítosz; közmondás; zsoltár; szerelmi költészet.
5. *Apokalipszis*: a *Bibliában* a *Jelenések könyve*, amely jóslatokat, látomásokat tartalmaz az emberiség további útjáról, az utolsó ítélet eljövételéről. Köznapi értelemben, melléknévi változatban (apokaliptikus) végítéletserű, szörnyűségekkel teli jelentéskörben használatos.
Evangelium: latinositott formájú görög szó, jelentése jó hír, örömhír. Az *Újszövetség* első része a négy evangélium, Jézus életének története.
Figura etymologica: a szó tövének ismétlődésével keletkező stílusalakzat (*szépek szépe, halálnak halálával halsz* stb.).
Gondolatritmus: a mondat tagjainak párhuzamossága, a gondolatok szabályozott ismétlődése.
Monoteizmus: egyistenhit.
Parabola: példázat, példabeszéd, erkölcsi célzatú jelképes tanítómesze.
Passió: a latin szó jelentése: szenvedés. A *Bibliában* Jézus szenvedéstörténete.
Prófécia: jóslat, jövendölés.
6. Az *Újszövetség* a Jézus halála utáni évtizedekben formálódott, az 1. század vége felé nyerték el könyvei végleges formájukat. A szövegek nyelve görög.
7. Az *Újszövetség* tartalmazza Máté, Márk, Lukács és János *Evangeliumát*, az *Apostolok cselekedeteit*, amely az őskeresztény egyház története, *Pál apostol leveleit*, további hét apostoli levelet, valamint a János apostolnak tulajdonított *Jelenések könyvét*.

8. *Dávid király*: Izrael második királya (Kr. e. 1012–972). Fiatal fiúként ő győzi le Góliátot. Jeruzsálem elfoglalásával és a frigyláda idehozatalával megeremtetten a központi kultusz lehetőségét. Művészek és költőknek is tartják, egyes zsoltárokat neki tulajdonítanak.
Heródes: kegyetlen uralkodó Palesztinában (Kr. e. ?37–4). Ő rendelte el a betlehemi gyermekgyilkosságot.
János: Jézus első tanítványainak egyike, apostol. A hagyomány több újszövetségi szöveget neki tulajdonít, de ezt már régóta kétségbe vonja a szövegkritika.
Júdás (Iskarioti Júdás): Jézus tanítványa, harminc ezüstpénzért elárulta mesterét, és csókkal jelt adott az elfogására. Tettét megbánta, a pénzt visszavitte a főpapoknak és felakasztotta magát (vö. júdaspénz, júdásfa, Júdás csókja).
Lázár: a szegény; Lukács evangéliumában az egyik példabeszéd főszereplője. Éhező koldus volt, aki egy gazdag ember kapuja előtt feküdt. Haláluk után ő Ábrahámhoz, a zsidók ősatyjához került, a rajta nem segítő gazdag pedig a pokolra jutott, s hiába könyörgött Ábrahámhoz.
Mózes: a hagyomány szerint a zsidó vallás megalapítója, az *Ószövetség* első öt könyvének szerzője. Története egyúttal a zsidó nép történetének lényeges fordulóit is tartalmazza, hiszen ő vezeti a népet hosszú vándorlással az új hazáig.
Pilátus: Júdea római helytartója Jézus idején. Szabadon akarta bocsátani a büntelen Jézust, végül a papok követelésének engedve – de kezeit mosva – keresztalálra ítélte.
Sámson: nagyerejű férfi, aki a filiszteusok (egy időben a zsidókat is leigázó törzs) ellen harcolt. Egy Delila nevű nőnek (filiszteus szeretője) elárulta, hogy ereje a hajában van. Álmában a nő levágta a haját, így tudta Sámson eladni a filiszteusoknak, akik megvakították és dolgoztatták. Mikor újra kinőtt a haja, egy nagy ünnepségen kidöntötte a templom tartóoszlopait, s a romok őt is, ellenségeit is maguk alá temették.
9. *Damaszkusz*: a világ egyik legrégebbi városa a mai Szíria területén, Jeruzsálemtől 250 km-re. A keresztényeket üldöző Saulnak az ide tartó úton látomása támad, ennek hatására megtér. Ő lesz Pál apostol (vö. damaszkuszi út, pálfordulás).
Genezáreti-tó (Galileai-tenger): Jézus csodatetteinek egyik székhelye; első tanítványai a tó halászaik voltak.
Getsemáne-kert (Gecsemáné-kert): a jeruzsálemi Olajfák hegyének lábánál fekvő kert. Jézus gyakran tartózkodott itt tanítványaival. Itt töltötte Jézus az elfogatása előtti éjszakát, itt árulta el őt Júdás.
Gólgota: Jeruzsálem melletti domb, itt feszítették meg Jézust és a két rablót.
Jerikó: falakkal megerősített város Kánaánban; az *Ószövetség* szerint a várost úgy foglalták el Izrael fiai, hogy az Úr utasítására hét napon át körmenetet tartottak a falak alatt, az utolsó napon pedig addig kürtöltek és kiáltottak, míg a falak leomlottak.
Názáret: galileai város, itt nevelkedett és élt Jézus harmincéves koráig.
Ninive: a Bibliában az Izraellel és Istennel ellenséges hatalmak jelképe. Az Úr elküldte Jónás prófétát a bűnös városba, hogy jó útra térítse lakóit. A prófétálás eredményes volt, viszont Jónás neheztelt, hogy az Isten nem pusztította el bűneiért a várost.
Olajfák hegye: Jeruzsálem melletti domb, itt található a Getsemáne-kert is. Jézus tanítványaival együtt gyakran felkereste.
Sinai-hegy: hegység a Sinai-félsziget déli részén; itt jelent meg Isten Mózesnek, hogy közölje vele a törvényt (a tízparancsolatot), és megújítsa a zsidó néppel Ábrahám idején megkötött szövetséget.
Szodoma: különösen bűnös város, amelyet ezért az Isten – Gomorrával együtt – kén- és tűzesővel elpusztított, csak Lótot és családját vezették ki onnan az angyalok. Lót felesége menekülés közben a tiltás ellenére visszanézett, ezért sóbálvánnyá változott.
10. *Csodálatos halfogás*: Jézus csodatétele (*Lukács-evangélium* 5,1–11). Utasítására Péter a Genezáreti-tóban annyi halat fogott a korábbi sikertelen kísérletek után, hogy a halász és társai megrendülésekben Jézus követőivé váltak.
Hegy beszéd: Jézus nagy beszéde, tanításainak összegzése (*Máté-evangélium* 5–7, *Lukács-evangélium* 6,17–49). Máté evangéliumában itt szerepel a *Miatyánk* is.

Pálfordulás: Pál apostol megtérése. Az eredetileg Saul névre hallgató férfi római polgárjogot kapott, neve: Paulus. Fanatikus keresztényüldöző volt. A főpap megbízásából Damaszkuszba ment, hogy az ottani keresztényeket elfogja és Jeruzsálembe hurcolja. Az úton látomása támadt, megjelent előtte Jézus olyan nagy fényvel, hogy Paulus elvesztette látását. Gyógyulását egy keresztény imájának köszönhette. Megtért, megkeresztelkedett, és a kereszténység hirdetője lett.

Pecsétek feltörése: a *Jelenések könyvében* a második rész első látomása szól az Isten kezében tartott, hét pecséttel lezárt könyvről. A pecséteket csak a Bárány képes felnyitni. (A Bárány azonos Krisztussal.) A pecsétek feltörésekor megmutatkozó látomások – mint a jelenések egésze is – voltaképpen keresztény történelemértelmezés.

Salamoni ítélet: Salamon Izrael egyik legnagyobb királya, Dávid fia volt. A *Biblia* igen bölcsnek mutatja. Egyszer két asszony ment hozzá. Egy időben szültek, együtt laktak, egyikük csecsemője meghalt, de az élőt mindegyikük a magáénak mondta. Az ítélet a következő: vágják ketté a gyermeket, s mindegyik kapja meg a maga részét. Erre az egyik asszony lemondott a gyerekről, s a király rögtön tudta, hogy ő az igazi anya, így neki ítélte a gyermeket. (*Királyok 1. könyve 3,16–28*).

Utolsó vacsora: Jézus szenvedéstörténetének része. Jézus húsvét előestéjét ünnepli a tanítványokkal. Itt jelenti ki, hogy egyikük elárulja őt, s itt adja a tanítványoknak a kenyeret mint saját testét, a bort mint saját vérét, bizonyítva ezzel az új szövetséget (oltáriszentség, úrvacsora).

11. *Farizeusok:* vallási-politikai irányzat képviselői. Tudós törvénytisztelők voltak, és mereven ragaszkodtak a mózesi törvényekhez. Jézus bírálta őket. Köznapi értelemben a képmutató, álszent embert nevezik így.

Hét szűk esztendő: Isten bocsát Egyiptomra hét bő, majd hét szűk, azaz ínséges esztendőt. Az előzetes álombeli jóslatot a fáraó kérésére József fejti meg, így fel tudnak készülni a valóban bekövetkező eseményekre.

Júdáspénnz: az a harminc ezüstpénnz, amelyet Júdás kapott Jézus elárulásáért. Ennek analógiájára az árulás bérét nevezik így.

Manna: eledel, amelyet Isten hullatott az égből, amikor a zsidók a pusztában vándoroltak; „égi táplálék”.

Matuzsálem: a zsidók egyik ősatyja; a *Biblia* szerint 969 esztendőt élt. A nagyon hosszú életű emberek elnevezése, de ma már tárgyakra is alkalmazzák e fogalmat.

Megbélyegzett ember: miután Káin megölte testvérét, Ábelt, az Isten megbélyegzte őt, hogy senki meg ne ölje, hogy tudják róla, ő már megbüntetett ember a bűnéért.

Mózeskosár: a kegyetlen fáraó rendelete szerint a zsidó újszülött fiúkat a folyóba kell vetni. A csecsemő Mózes anyja egy gyékényládában a folyó szélére tette. Itt talált rá a fáraó lánya, aki felneveltette a gyermeket – éppen az igazi anyjával. A gyermeket védő láda, kosár a mózeskosár.

Tiltott gyümölcs: az Isten megtiltotta az első emberpárnak, hogy az Édenkertben a jó és a gonosz tudásának fájáról egyen. Ha megszegik a tilalmat, akkor meghalnak, azaz halandók lesznek. Tiltott gyümölcsnek nevezzük az elérhető, de el nem vehető javakat.

12. Egyéni megoldások.

13. Egyéni választás és megoldás.

14. Néhány ajánlat:

Madách Imre: *Mózes* (dráma); Thomas Mann: *A törvény* (elbeszélés Mózesről), *József és testvérei* (regénytetalógia); Mihail Bulgakov: *A Mester és Margarita* (regény); Kodolányi János: *Én vagyok* (regény Jézusról és Júdásról), *Az égő csipkebokor* (regény Mózesről)

IV. A görög irodalom: epika, líra

1. A kilenc mûzsa; mindannyian Zeusz és Mnémoszüné leányai.
Kalliopé: az epikus költészet mûzsája; *Kleió*: a történetírás mûzsája; *Melpomené*: a komoly hangú költészet, főleg a tragédiaírás és a líra mûzsája; *Euterpé*: az éneklés, a lírai költészet pártfogója; *Erató*: a szerelmi költészet mûzsája; *Terpszikhoré*: a tánc mûzsája; *Thaleia*: a komédia mûzsája; *Polüühümnia*: a himnuszköltészet mûzsája; *Uránia*: a csillagászat mûzsája.

2. Évszázad	Szerző	A mű címe	Műnem	Műfaj
Kr. e. 8. sz.	Homérosz	<i>Íliász</i>	epika	eposz
	Homérosz	<i>Odüsszeia</i>	epika	eposz
Kr. e. 7. sz.	Türtaiosz	<i>A spártai harcosokhoz</i>	líra	elégia
	Arkhilokhosz	<i>A nagyképű hadvezérekhez</i>	líra	iambosz
Kr. e. 7–6. sz.	Szolón	<i>Az igazi gazdagság</i>	líra	elégia
	Alkaiosz	<i>Bordal</i>	líra	bordal
	Szapphó	<i>Édesanyám, nem perdül a rokka...</i>	líra	helyzetdal
	Szapphó	<i>Aphroditéhoz</i>	líra	himnusz
Kr. e. 6. sz.	Mimnermosz	<i>Nannó</i>	líra	elégia
Kr. e. 6–5. sz.	Anakreón	<i>Engem a szerelem...</i>	líra	dal
	Anakreón	<i>Gyülölöm...</i>	líra	epigramma
	Szimónidész	<i>A thermopülai hősök sírfelírata</i>	líra	epigramma
Kr. e. 5. sz.	Aiszkhülosz	<i>A leláncolt Prométheusz</i>	dráma	tragédia
	Szophoklész	<i>Antigoné</i>	dráma	tragédia
	(Kr. e. 496–406)			
	Szophoklész	<i>Oidipusz király</i>	dráma	tragédia
	Szophoklész	<i>Oidipusz Kolónoszban</i>	dráma	tragédia
	Euripidész	<i>Hippolitosz</i>	dráma	tragédia
	Euripidész	<i>Iphigeneia Auliszban</i>	dráma	tragédia
	Euripidész	<i>Elektra</i>	dráma	tragédia
Kr. e. 5–4. sz.	Arisztophanész	<i>A felhők</i>	dráma	komédia
	Arisztophanész	<i>Lysistrate</i>	dráma	komédia

3. Az arisztokratikus városállamok hódító, gyarmatosító háborúi határozzák meg az *Íliász* történelmi, társadalmi hátterét. Az eposzköltő a Kr. e. 8. sz.-ban a dicsőséges múltnak kíván emléket állítani.

A Kr. e. 7–6. században a külső ellenséggel vívott harcok, pártviszályok, polgárháborúk következtében az embereket jobban érdekelte a jelen, mint a múlt. A hagyományok helyett az egyéniség érzései szólnak meg a lírában.

A Kr. e. 5. sz. a perzsa–görög háborúk ideje. Athén a perzsák fölött aratott győzelemmel vezető szerepre tesz szert. De a biztonsággal szemben az örökös változás élménye a meghatározó, állandó-sulnak a konfliktusok. Ez a társadalmi helyzet kedvez a dráma megszületésének.

4. Két részre bontható a kérdés.

a) Ki a görög eposzok – az *Íliász* és az *Odüsszeia* – szerzője?

b) Azonos személy-e mindkét mű szerzője?

A hagyomány mindkét művet Homérosz-nak tulajdonítja. E felfogás kialakításában szerepet játszott az, hogy „Homérosz” neve fogalommá magasztosult, a költőt jelentette.

Az irodalomtudomány mai álláspontja szerint az *Odüsszeia* szerzője legalább egy emberöltővel később élt, mint az *Íliász* költője.

5. Az eposz világgépének összehasonlítása segít a döntésben.
Az *Íliász* a görög arisztokrácia embereszményét, a heroikus harcot életcélnak tekintő magatartást dicsőítette. Az *Odüsszeia* a sokfelé járt, sokat tapasztalt, leleményes, sőt bölcs: társaiért felelősséget vállaló, túrni is képes poliszpolgárt emeli példaképpé *Odüsszeusz* alakjában. Az istenek szerepe is korlátozottabb, mint az *Íliász*ban. Ott az emberek az „istenek játékszerei”. Az *Odüsszeiában* az emberek felelősek tetteikért: butaságuk, „ostoba vétkeik”, kapzsiságuk okozzák pusztulásukat.
Az *Íliász* hősei kelet felé tájékozódnak, az *Odüsszeia* már nyugatra tekint. S a szicíliai, dél-itáliai behatolás, bevándorlás a görög történelem új korszakát tükrözi.
6. Az eposz az epika műnemébe tartozó, nagy terjedelmű elbeszélő költemény. Rendkívüli képességekkel rendelkező hőse természetfeletti lényektől is támogatva – de nem varázserő révén – nagy, egy egész közösség sorsára nézve jelentős tettet visz véghez. Az eposzi kellékek:
a) *invokáció* – a Múza segítségül hívása;
b) *propozíció* – a téma megjelölése;
c) az „*in medias res*” (a dolgok közepébe vágó) *kezdés*;
d) *enumeráció* – seregszemle;
e) *csodás elemek*: természetfeletti lények beavatkozása az emberek életébe;
f) *állandó jelzők és ismétlések*;
g) *epikus* – részletező – *hasonlatok*.
7. Az *Íliász* Akhilleusz haragját s annak következményeit, az *Odüsszeia* Odüsszeusz tízéves hányódását és ithakai hazatérését mutatja be.
8. Az *Odüsszeia* szerkezete: 12 ének előzmények + 12 ének hazatérés

I–IV. ének

ugyanabban
az időben

Helyszínek, szereplők

Ithaka – Télemakhosz
Pénélopé
kérők

Kérők pusztítják
Odüsszeusz
vagyónát.

V–VIII. ének

Helyszínek, szereplők

Ogügié – Odüsszeusz
Kalüpszó

Kalüpszó hazaengedi
Odüsszeuszt. A phaiákok
szigetére sodródik.

Pülosz – Nesztór
Télemakhosz

Télemakhosz
apjáról
tudakozódik.

Szkhéia – Odüsszeusz
phaiákok
(Alkinoosz, Arété,
Nauszikaá)

Itt vendégül látják
Odüsszeuszt.

IX–XII. ének

Helyszín: Szkhéia.
Odüsszeusz elmeséli kalandjait:
1. a kikónok városaiban,
2. a lótuuszéok földjén,
3. a küklópsz-kalandot,
4. Aiolosz ajándékának sorsát,
5. a laisztrügonok pusztítását,
6. a Kirké-kalandot Aiaiei szigetén,
7. útját az Alvilágba: Neküiába,
8. találkozását a Szirénekkal,
9. Szkülállal, Kharübdisszel,
10. Éliosz marháinak
megdézsmálását.

XIII–XXIV. ének

Helyszín: Ithaka. Leszámolás a kérőkkel.
Szereplők: Odüsszeusz
Télemakhosz
Pénélopé
Laertész
Eumaios
Eurükleia
kérők (vezérük: Antinoosz)

Mesés múlt

9. Az *Íliász* a tízéves trójai háború utolsó esztendejének 52 napját kronologikusan mutatja be. Az *Odüsszeiá*ban a cselekmény két szálon, két szintéren indul el. Ez a két eseménysor azonban ugyanabban az időben játszódik. A IX–XII. énekben a jelenből a múltba kalauzol Odüsszeusz, de a történet folyamatosan előrehalad. A XIII–XXIV. énekben visszatér a költői elbeszélés a jelenhez, s a kezdetben két szálon futó esemény összekapcsolódik és kronologikusan halad előre.
10. A kíváncsiság vezeti Odüsszeuszt a „törvénytőlküli dölyfös küklópsz-nép” szigetére. Odüsszeusznak ez az első olyan kalandja, amikor ő maga hívja ki a sorsot. Társai kérésére sem fordul vissza az óriás házatájáról. Látni akarja azt, hogy Polüphemosz „ajándékot ád-e”. A hazatérő „roppant termetű szörny” kérdésére nevét elhallgatva, de öntudatosan, büszkén válaszol: „Harcias Átreidész népének lenni dicsekszünk”. Zeuszra és a vendégjogra hivatkozva kéri a küklópsz oltalmát. A küklópsz elutasítja a kérést, s párosával falja föl Odüsszeusz szerencsétlen társait.
Odüsszeusz idővel képes megfékezni Polüphemoszt. Megvakítja az óriást, s leleményessége kisegíti őt és hat társát a barlangból.
A kaland azonban nem végződik Odüsszeusz egyértelmű győzelmével, hisz Zeusz a megmenekült Odüsszeusz hálaáldozatát nem fogadja el. Zeusz azért haragudott meg Odüsszeuszra, mert nem ismert mértéket, nem tudta elfojtani győzelmi mámorát: elbizakodottan kérkedett sikerével. Dicsekedve árulta el nevét a küklópsznak, aki ezután apjához, Poszeidónhoz fordulhatott elégtételért.
11. Mindketten fejlődő jellemek.
Bár *Akhilleusz* haragjában fordult szembe Agamemnónnal, de haragja átlépte a megengedett mértéket: a közösség sorsát veszélyeztette. Makacsságának barátja, Patroklosz is áldozatul esett. Bosszúvágya is féktelen: még barátja gyilkos ellenfelének, Hektórnak a holttestét is meggyalázza. Apjára emlékezvén azonban kiadja Priamosznak Hektór megmosdatott holttestét. Akhilleusz képes az emberséges magatartásra, megbocsát ellenségének, s ezzel ő maga is megtisztul.
Odüsszeusz is le tudja győzni önmagát: az örök fiatalságról is lemondva hazavágyódik. Kíváncsiságát önmaga és társai érdekében korlátok közé szorítja. Bár a küklópsz-kalandban még bajba sodorja önhittege társait, később a Szirének énekét a bűvös jövőről már az árbochoz kötve hallgatja. Ithakába koldusgúnnya mögé rejtőzve érkezik, megtapasztalja a megaláztatást. A megölt kériók rokonaival szemben fékezni tudja indulatait: képes a békekötésre.
12. A legfontosabb esztétikai minőség a *fenség*, hisz az eposz hőse kiemelkedő, istenektől is támogatott személyiség. Jelen van a *tragikum* is, ugyanis a kimagasló hősök pusztulása a tisztelet és részvétel érzését keltik bennünk.
A fenség szokatlan, már-már emberfeletti nagyságú és intenzitású érték.
A tragikum mint esztétikai minőség olyan érték szerkezet, melyben hirtelen visszafordíthatatlan értékvesztés következik be.
13. Néhány példa: *Odüsszeusz* eposzi jelzői: „isteni sarj, Laertiadész, leleményes”, „isteni hős”, „sokat túrt bajnok”, „bölcst”, „sokleleményű”, „fényes”, „hósszívű”, „nagyszívű”, „tűrőlelkű”;
Zeusz: „olümposzi”, „pajzos”, „messziredörgő”, „fellegtorlaszoló”, „miatyánk, Kronidész, fejedelmek legmagasabbja”;
Pallasz Athéné: „bagolyszemű”, „zsákmányosztó”;
Poszeidón: „föld övezője”, „Földrázó”;
Hermész: „Argoszölő”, „aranyvesszős”;
Pénélopé: „jó eszű”;
Télemakhosz: „kedves fia isteni hős Odüsszeusznak”;
Nauszikaá: „hókarú”;
Kalüpszó: „isteni úrnő”, „isteni asszony”.

14. – – | – ∪∪ | – – | – ∪∪ | – ∪∪ | – ∪ |
Így szólt erre az istennő, a bagolyszemű Pallasz:

– ∪∪ | – – | – ∪∪ | – ∪∪ | – ∪∪ | – – |
Válaszul így szólt erre a jó eszű Pénélopéia:

– ∪∪ | – ∪∪ | – ∪∪ | – – | – ∪∪ | – – |
Erre a szőkehajú Meneláosz válaszul így szólt

– ∪∪ | – ∪∪ | – – | – ∪∪ | – ∪∪ | – – |
Válaszul erre eképpen szólt leleményes Odüsszeusz:

15. Eposzi részletező hasonlat.
Odüsszeia, IX. ének, Polüphémosz megvakítása.

16. Ismétlődő szerkezetek például:
„S ők kirakott kész étkek után kezüket kivetették...”
„Majd, hogy a rózsásujjú Hajnal kélt ki a ködből...”
„...milyen népek földjére jutottam,
dölyfősek-é, vadak-é, törvénytől mit se törődök,
vagy vendégszeretők s elméjük féli az istent?”
„Görbén fölfele nézve felelt...”

17. Agamemnón gyermekei: *Élektra*, *Oresztész* és *Iphigeneia*.
Iphigeneiát majdnem föl kellett áldozni Artemisznek, hogy a görög sereg elindulhasson Trójába. Agamemnón ugyanis azzal, hogy könnyelműen lelőtte az istennő szent szarvastehenét, magára haragította őt. Ezért az istennő műlni nem akaró szélcsendet bocsátott Auliszra.

A várakozó görög seregben egyre nőtt az elégedetlenség. Az istennő kinyilatkoztatására – és a görög vezérek unszolására – Agamemnón magához hívatta leányát és feleségét. Artemisz kívánságára fel kellett volna áldozni Iphigeneiát, de Agamemnón nem merte bevallani ezt szeretteinek. Azt a látszatot keltette, hogy leányát Akhilleuszhoz kívánja férjhez adni. Mikor kiderült az igazság, a királylány vállalta volna az áldozatot, de az istennő megkegyelmezett, s elragadta Tauriszba.

Agamemnón halála után Oresztészt nővére, Élektra Phókisz földjére küldte Sztrophiosz királyhoz. Az ifjúvá serdült Oresztész visszatért Mükénébe, s csak Élektrával tudatta, hogy atyja halálát meg akarja bosszulni.

Mikor Oresztészt üldözőbe vették az Erinniszök, a bosszú istennői, mert megölte anyját, Apollón kinyilatkoztatta neki, hogy csak úgy könnyebbülhet meg a lelke, ha Tauriszból Attikába viszi Artemisz szobrát. Tauriszban Iphigeneia ráismert a fogságba esett testvérére, s a szoborral együtt Görögországba szöktek.

18. Trója királyának, Priamosznak a leánya.
Apollón beleszeretett, és megajándékozta a jövőmondás képességével. Mivel a lány nem viszonozta érzelmeit, azzal büntette, hogy jóslatainak soha ne adjanak hitelt. A trójai háborúban sem fogadták meg intését. A város eleste után Agamemnón foglyaként Mükénébe vitték. Ott Aigiszthosz és Klütaimnésztra nemcsak Agamemnónt gyilkolta meg, hanem Kasszandrát is, nehogy fölfedje fondorlatos gatzettüket.
Az *Odüsszeia* XI. énekében olvashatunk róla.

19. Az *Odüsszeiában* az elbeszélő közléséből ismerjük meg a múltban lejátszódó eseményeket. A *Bordalban* a lírai én személyes érzelmeit ismerjük meg közvetlen – a jelenre vonatkozó – ábrázolásban.

20. Mindkét mű disztichonban íródott.

A *disztichon* (kétsoros) időmértékes ritmusú sorpár, amelynek első sora hexameter, a második pentameter.

A *különbség*: az elégia hosszabb terjedelmű, mint az epigramma. Hiszen az epigrammát eredetileg sírkövekre, műemlékekre, épületekre vették, neve is feliratot jelent.

- uu|-uu|- uu|- -| - uu|- u
Szégyen a férfira, hogyha a véres harcban a dárda

- -| - uu|-|| - uu|- uu|u
hátról döfi át, épp amikor menekül.

(Türtaiosz: *A spártai harcosokhoz*)

- -| - -| - -| - uu|-uu|u
Itt fekszünk, vándor, vidd hírül a spártaiaknak:

- uu|- uu|-|| - uu|- uu|u
megcselekedtük, amit megkövetelt a haza.

(Szimónidész: *A thermopülai hősök sírfelirata*)

21. A görögök minden hosszabb, disztichonban írt költeményt elégiának neveztek. Ma fájdalmas tárgyról kiengesztelődött hangon szóló költemény.

Schiller szerint az elégikus magatartás a valóság és az ideál ellentmondásának szülötte, s akkor keletkezik, ha a valóság alulmarad az ideállal szemben. A költő nem leli fel ideáljait a valóságban, ezért rezignált attitűddel ábrázolja a valóságot.

22. A vers szerkezete ABA formájú. Műfaja himnusz.

A B A

könyörgő ima, jelen - elbeszélés, múlt - könyörgő ima, jelen

23. - -|u-| - -|uu-|u-
Romlásnak indult, hajdan erős magyar!

- -|u-|- -|u-|uu-
Nem látod, Árpád vére miként fajul?

- -|u-|- -|u-|u-
Nem látod a bosszús egeknek

- uu|- uu|- u|u-
Ostorait nyomorult hazádon?

(Berzsenyi Dániel: *A magyarokhoz I.*)

- u| - -| - uu|- u| -
Partra szállottam. Levonom vitorlám.

- u|- -| - uu|- u|- u
A szelek mérgét nemesen kiálltam.

Alkaioszi strófa:

1. sor: } alkaioszi tizenegyes
2. sor: }
3. sor: alkaioszi kilences
4. sor: alkaioszi tízes

Szapphói strófa:

1. sor: } szapphói sor
2. sor: }
3. sor: }
4. sor: adoniszi sor

- ∪|- -| - ∪∪|- ∪|- ∪
Sok Charybdis közt, sok ezer veszélyben

- ∪∪|- -
Izzada orcám.

(Berzsenyi Dániel: *Osztályrészem*)

24. *Platón* műveire.

25. *Szókratész* (Kr. e. 469–399); *Platón* (Kr. e. 427–347); *Arisztotelész* (Kr. e. 384–322)

26. a) *filozófia*: bölcsélet; *filozófus*: bölcselkedő, gondolkodó. A görög eredetű szócsalád két elemből áll: philo- ('valaminek a kedvelője'), sophia ('bölcesség').
- b) *szofista*: álbölcselelő, tetszetős érvekkel hamisan okoskodó ember. Az ókori görögöknél eleinte olyan bölcselet jelentett, aki a bölcsélet elemeit és a szónoklattan pénzért tanította, később sokan nem igazi ismereteket tanítottak, hanem ravasz, hamis okoskodást. Ezért lett pejoratív jelentésű a szó.
- c) *bibliofil*: a szép könyvek kedvelője. Az első elem a görög *bümblosz* ('könyv').
- d) *sztoa*: görög épülettípus, amely egy oszlopcsarnokból és azt hátul lezáró falból állt. Mögötte boltot, irodasort is elhelyezhettek. Zénon (Kr. e. 333–262) görög filozófus, a sztoicizmus megalkotója a Tarka Csarnokban (Sztoa Poikilé) tartotta előadásait.
- e) *sztoicizmus*: szenvedélymentes, természetes életmódot, szigorú erkölcsiséget tanító ókori görög-római filozófiai iskola. Alapelve a bölcs belátáson alapuló nyugalom mind a jó-, mind a balsorsban. Legnevezetesebb sztoikusok: Epiktétosz (55–135) és Marcus Aurelius (121–180).
- f) *gimnázium*: középiskola-típus. A görögök először a testgyakorló csarnokot nevezik gimnasionnak. Később általános kulturális központtá válik: előadótermetek, könyvtárakat is elhelyeztek benne.

V. A görög dráma

1. A dráma a görög *drao* (cselekszik) igéből származik, azt jelölve, hogy ez a műnem cselekvő embereket utánoz.
2. A görög tragédia eredete vallási szertartásokra vezethető vissza; a Dionüszosz-kultuszhoz kapcsolódik. Ennek többek közt az a bizonyítéka, hogy a tragédiaversenyeket a márciusi nagy Dionüszia-ünnepén tartották kezdetben, később (Kr. e. 442-től) az isten januárban tartott Lénaiának nevezett ünnepén. Athénban pl. az előadásokat az Akropolisz déli lejtőjén épült Dionüszosz-színházban rendezték meg, ahol a tömeg öt napon át élvezhette a látványos, táncos, zenés előadásokat.
3. Több utalást találhatunk a Dionüszosz-kultuszra. Az 5. sztaszimonban például a kórus Dionüszoszhoz könyörög, míg Kreón Teiresziász figyelmeztetése nyomán megpróbálja megakadályozni a tragédiát:

„Most is, hogy e város
S benne a nép iszonyú kórságra jutott,
Jöjj a magas Parnassoson át vagy a zúgó
Tengeren át s hozz tisztulást mireánk.”

(Trencsényi-Waldapfel Imre ford.)

4. A *dithürambosz* ókori görög lírai műfaj. Eredetileg Dionüszosz isten csodás tetteiről, szenvedéseiről, haláláról, feltámadásáról szóló himnikus mű, amelyet fenséges, elragadtatott hangulat, stílus és dallam jellemez. Kardal formájában terjedt el, a Dionüszosz-ünnepségeken férfikórusok adták elő. Arisztotelész ebből eredezteti a tragédiát. – A modern irodalomban az órával rokonítható műfaj.
5. „Az ünnepi játékokat előadó színház a városállam legértékesebb propagandaeszköze” (Arnold Hauser). Az állam állja az előadási költségeket, díjazza a tragédiaírókat, a legszegényebb nézőknek megtérítette a jegy árát (nézőpénz). „A görög tragédia a szó szoros értelmében »politikai színház« volt... a költőt egy magasabb igazság őrzőjének tekintik, aki népét az emberiség magasabb fokára emeli.”

(Arnold Hauser: *A művészet és irodalom társadalomtörténete I.* Gondolat, 1968. 70. l.)

6. A *dithürambosz* epikus elemeket tartalmazott, hiszen az isten, Dionüszosz tetteit magasztalta. A drámává válás feltétele, hogy az epikus jelleg egyre inkább visszaszoruljon, a fellépő színészek valamely szereplővel azonosulva monológokban vagy dialógusokban a néző előtt jelenítsék meg az eseményeket, a különböző magatartásformák küzdelmét. A dráma kialakulásában tehát döntő a kar kizárólagos szerepének megszűnése. Theszpisz (Kr. e. 6. sz.) léptette fel az első színészt, Aiszkhülosz a színészek számát kettőre, Szophoklész háromra emelte, és ő vezette be a díszletezést. Megváltozott a dráma tárgya is: a tragédiaköltők gyakran merítették témájukat a trójai, thébai mondakörből.
7. A dráma műnem; az emberi cselekvést úgy utánozza, hogy az eseményeket, a szereplők jellemét, egymáshoz való viszonyát a szereplők beszédéből (dialógusokból, monológokból) ismerjük meg. A tragédia műfaj; meghatározó fordulata az értékvesztés: nemes, erényes jellemű emberek bukását ábrázolja. Sorsuk az olvasóból, nézőből katarzist, megtisztulást vált ki.
8. Kiegészítések sorrendben: *prologosz*, *epeiszodion*, *exodosz*, *parodosz*, *sztaszimon*, *kommosz*.
9. Az alapszituáció a szereplők közti viszonyrendszer, amely lehetőségként magába rejti a drámai cselekmény valamennyi elemét.

10. A két szemléletet képviselő akarat szembenállását és a tettekben megnyilvánuló drámai harcot Kreón király – látszólag a város érdekeit képviselő – döntése váltotta ki. Eszerint a hazájára támadó Polüneikész holtestét eltemetni nem szabad. Ellentétes eszméket vall Antigoné. Szerinte az emberséget, a lelkiismeretet képviselő isteni törvényeket kell követni tetteinkben.
11. *Antigoné* nem tekinti árulónak testvérét, pusztán „vesztett ügy” képviselőjének tartja a prologoszban, később is „édes” testvéreként beszél Polüneikészről és Eteoklészről. *Kreón* különbséget tesz a két halott testvér között: „ezért a városért harcolt” Eteoklész, s „hazája és az ősi istenségek ellen hozott hadat” Polüneikész, „készen állt” „testvére véréért inni”. Kreón király a háborút szenvedettek egyoldalú értékrendjét képviseli békében, s halottak sorsa felett dönt. *A kar* a győzelmi énekek feledésre szólít fel:
*„Most már itt az idő
 A harcok után hosszú feledésre.”*
 A király trónbeszéde után is inkább elhárítanak a vének a királytól kapott feladatot.
12. Teiresziász számonkérő figyelmeztetésére („*Ki úgyis meghalt, azt minek megölni még?*”) Kreón elbizonytalanodik, védekezésképp azonban hiába sérti istengyalázó módon a jóst, a reá váró sorscsapások hallatán megtörik.
13. Kreón a hatalom képviselője; a város érdekének tünteti fel döntését; makacs, mereven ragaszkodik elhatározásához, nehogy asszony rabjának mondja valaki, nehogy állhatatlansággal vádolják; oly elvakult, hogy a sajátjától eltérő véleményt vesztegetés következményének véli; a nép szavát sem hallja meg, hiába közvetíti fia; a szeretet, a jobbítás szavát (Haimón, Teiresziász) is ellenségeskedésnek gondolja; elvakultságában még az istennel is dacolna.
14. Antigoné a második epeizodionban Kreóonnal vitatkozva határozottan fogalmazza meg értékrendjét: „*Gyűlölni nem, szeretni csak születtem én.*”
 Megható lírai vallomással búcsúzik az élettől a negyedik epeizodionban:
*„Mennyegzőt nem értem én,
 És nekem nem zeng a nászadal,
 Engemet eljegyzett Akherón.”*
 (Trencsényi-Waldapfel Imre ford.)
15. „Kreón és Antigoné összecsapása a férfi és a nő. Kreón érett, sőt öregedő férfi, Antigoné maga a szüzi ifjúság. Végzetes vitájuk a magánember szemlélete és a társadalom igényei, az Én és a Közösség közötti viszony körül forog.”
 (George Steiner: *Örök Antigoné*. Európa, Bp., 1990. 340. o.)
16. A nemzedéki ellentétek *Antigoné és Kreón*, illetve *Haimón és Kreón* konfliktusában jelentkeznek, de szerepet játszik az *Izsméne–Kreón* ellentétben is.
 Kreón és Eurüdiké tragédiája, hogy elsőszülött fiuk, Megareusz már fölládozta életét a városért a drámai konfliktus kibontakozása előtt. A hírnök Eurüdiké haláláról szólva az asszony kétségbeesett utolsó szavait idézi:
*„...Haldokolva ellened
 Mindkét fiad haláláért emelt panaszt.”*

17. „A kar énekel, fuvolakíséretre lejtett tánclépésekkel kíséri és magyarázza a cselekményt; dramaturgiai szerepe a jelenetek elválasztása és összekapcsolása; metaforikus nyelve lehetőséget ad az emberi lét alapvetően eldönthetetlen dilemmáinak ábrázolására; hasonló sorsokat bemutatva általánosít; a kar mint a színészek egyike tölti be szerepét; Szophoklész személyes állásfoglalását a kórus elénekelt és eltáncolt gondolataiban találjuk meg.”

(Steiner: i. m. 370. o.)

18. A mértéktartás hiányát a pozitív és a negatív szereplőnek egyaránt felrója a kar. A kevélységet, a hübriszt minden esetben elutasítja. Például:

Az isteni törvényekért vakmerően, elszántan harcoló Antigoné tragédiáját a kórus részvétellel figyelni, Teiresziász szavai nyomán gyors cselekvésre készíti Kreónt.

19. Haimón:

U - | U-|U -| U -| U-|UU

„Atyám, tiéd vagyok. Te szabsz utat nekem:

- -|U- | U-|U-| - -|U- |
megszívlelem, ha jó tanáccsal gazdagítsz;”

UU -|UU-| UU-| UU -|- -|
„Ha a boldogulást keresed, csak a józanság

UU -| UU-| - -|UU- |
legyen útmutató! Lábbal ne tapodj

UU-|UU-| - -|UU- |
soha isteni törvényt! Rombol a dölyf:

UU-| - -|UU-| UU-|
a szilaj szó vissza is üt szilajon,

UU-| UU-|
s a konok meginog –

- -|- -|UU- | -
majd vénség érleli bölccsé.”

(Mészöly Dezső ford.)

A *dialogusok* hatos jambikus sorokból állnak, s a harmadik lábban – a görög eredetiben – legtöbbször sormetszet (cezúra) található. A rövid szótag helyett hosszú is előfordulhat (tehát jambus helyett spondeus).

A *kardalok* versmértéke változatos. A példaképp kiemelt exodikonban az anapesztus a meghatározó versláb.

20. Az *Antigoné* a Kr. e. 440-es években, az *Oidipusz király* a Kr. e. 420-as évek elején született, az *Oidipusz Kolónoszban* színrehozatalát Szophoklész nem is látta.

A thébai mondakör cselekményét a következő sorrendben követik a darabok: *Oidipusz király*, *Oidipusz Kolónoszban*, *Antigoné*.

21. Az *Antigoné* tragikumát még enyhítette az erkölcsi értékrend helyreállása: a humánus szelleme diadalmaszkodott, Kreón megbűnhődött zsarnoki tetteiért.

Az *Oidipusz király* keserű pesszimizmust sugall; az emberi sors bizonytalan, kiszolgáltatott:

„Senki hát halandó ember, ki e földön várja még
Végső napját, ne nevezzen boldognak, míg élete
Kikötőjét el nem érte bánat nélkül, biztosan.”

(Babits Mihály ford.)

Az *Oidipusz Kolónoszban* Antigonéja már kikerülhetetlennek látja a Végzetet:

„Nincs hiszen ember e föld kerekén, aki
Végzete utjait
Olcsón ki tudja kerülni.”

(Babits Mihály ford.)

Az *Oidipusz király* komor világképe mögött már a peloponnészoszi háború (Kr. e. 431–404) riasztó világa sejlik föl; a valóság ellentmondásai a tragédiára irányítják a figyelmet.

22. Egyéni megoldások.
23. Aiszkhülosz részt vett a szalamiszi ütközetben, Szophoklész mint 16 éves ifjú a győzelmet ünneplő karban énekelt, Euripidész pedig ebben az esztendőben, Kr. e. 480-ban született.
24. Aiszkhülosz: *Oreszteia*; Euripidész: *Élektra*; *Iphigeneia a taurosok között*; *Iphigeneia Auliszban*; Szophoklész: *Élektra*

VI. A római költészet

1. A Földközi-tenger medencéjének és az Itáliai-félsziget más népeinek fejlődéséhez képest csak megkésve indult meg a latinoké, de akkor felgyorsultan került erre sor. Előbb utolérték, majd a kialakuló birodalom részévé tették a többieket. A Kr. e. 2. században Hellászt is meghódították. Igen nagy hatással volt rájuk a görög kultúra, amely viszont őket hódította meg: híveivé, követőivé, továbbfejlesztőivé váltak.
2. Az ókori görög művelődésnek az a korszaka, amely Nagy Sándor hódításaitól (Kr. e. 334) a római hódoltságig (Kr. e. 1. század), [illetve más nézetek szerint Bizánc fővárossá válásáig (330)] tart.
3. Az aranykor a római irodalom legnagyobb teljesítményeit nyújtó szakasza. Cicero fellépésétől (Kr. e. 81) Augustus császár haláláig (14) tart.
4. Ovidius: *Átváltozások, Szerelmek, A szerelem művészete*
Catullus: *Éljünk, Lesbia...*, *Lesbia madárkája, Gyűlölök és szeretek*
Vergilius: *Eclogák, Aeneis*
Horatius: *Thaliarchushoz, Leoconoéhez, Licinius Murenához*
Phaedrus: állatmesék
5. Egyéni megoldások.
6. *Bukolika*: bukolikus költészet, pásztori költészet. Eredetileg (Theokritosz) hexameterekben írt, párbeszédes formájú idilliek, amelyekben egy eszményített világ pásztora beszélgetnek.
Carmen: a latin költészet „ódája”, amely a görögénél és a modernnél sokkal tágabb, változatosabb műfaj.
Ekloga: az idillikus, bukolikus költészet latin változata, amelyben az idillt a társadalmi háborúság dúlja fel.
Episztola: költői levél valamely valóságos, megnevezett személyhez. Már a görögöknél felbukkant, de a latinoknál vált általánossá a műfaj.
Szatíra: műfaji értelemben a római irodalomban virágzott először. Keveri a műfajokat, a hangnemeket. A satirikus ábrázolási módszer a komikum egyik fajtája; hol a gúny, hol az irónia, hol a düh a sajátja, mindenképpen elutasítja azt, amit bemutat. A műfajt ez az ábrázolási módszer hatja át.
7. *Aurea mediocritas*: arany közepszer, a harmóniára törekvő, kiegyensúlyozott közepső út választása (Horatius)
Carpe diem: „élvezd az életet”, „tépd le a napot” (Horatius)
Epigon: valamely jelentős alkotó vagy irányzat eredetiség, önálló mondanivaló nélküli követője
Mecénás: irodalom-, művészetpártoló személy (Maecenas nevéből)
Neoterikusok: az „új költők” a Kr. e. 1. század római irodalmában
Pax Romana: Róma békéje, a birodalom nyugodt állapota a polgárháborúk kora után, Augustus idejében
8. *Zeusz*: Jupiter
Héra: Juno
Pallasz Athéné: Minerva
Arész: Mars
Aphrodité: Venus
Artemisz: Diana
Hermész: Mercurius
Apollón: Apollo
Kronosz: Saturnus
Poszeidón: Neptunus
Hádész: Pluto (Dis)
9. Ősi latin isten. „Kétarcú”: a reggel és az este, a kezdet és a vég, a háború és a béke is vele kapcsolatos. Az ő nevével kezdtek imádkozni, először neki áldoztak.

10. Az *Aeneis* Vergilius 12 énekből álló eposza. Témája: Aeneas menekülése és bolyongása a feldúlt Trójából (I–VI. ének), majd az új hazáért vívott harcok bemutatása (VII–XII. ének). A mű a homéroszi örökség római szellemű újáteremtése. A tankönyvben szereplő részletek Aeneas és Dido karthágói királynő kapcsolatáról, valamint Aeneas alvilágjárásáról, apjával való találkozásáról szólnak.

11. Egyéni megoldások.

12. *ab ovo* (ab óvó): kezdettől, legelejétől fogva (szó szerint: a tojástól)
ad absurdum (ad abszurdum): a képtelenségig, a lehetetlenségig (elvinni valamit, elvet, elgondolást)
ad acta (ad akta): az elintézett ügyekhez, az irattárba (szó szerint: az aktákhoz)
alma mater: egyetemek, majd középiskolák szeretetteljes diákelnevezése (szó szerint: tápláló anya)
alter ego (alteregó): valakinek a hasonmása (szó szerint: a másik én)
amice: barátom (régies megszólítás)
casus belli (kázusz belli): háborús ok, ürügy
circulus vitiosus (cirkulusz viciózusz): „hibás kör”, hibás okoskodás, hibás következtetés
circumdedeunt (cirkumdedeunt): körülvettek. Ezzel a szóval kezdődő katolikus temetési ének. Aki fölött már elénekelték a circumdedeuntot, az meghalt.
corpus iuris (korpusz júrisz): törvénytár, törvénykönyv
credo (krédó): „hiszek, hiszem”. A katolikus hitvallás kezdőszava. A zenés mise harmadik tétele. Általában hitvallás, nyílt állásfoglalás.
curriculum vitae (kurrikulum víté): rövid életrajz, önéletrajz (szó szerint: életpálya)

13. Egyéni megoldások.

14. *Bis dat, qui cito dat* (bis dat kvi citó dat): Kétszer ad, aki gyorsan ad.
Historia est magistra vitae (hisztoria eszt magisztra víté): A történelem az élet tanítómestere.
Natura artis magistra (natúra artisz magisztra): A természet a tudomány (a művészet) tanítómestere.
Nomen est omen (nómen eszt ómen): A név végzet, a név intő jel.
Non scholae, sed vitae discimus (non szkolé, sed víté diszcimus): Nem az iskolának, hanem az életnek tanulunk.
Panem et circenses (pánem et circenzész): „Kenyeret és cirkuszi játékokat” (ezt kíván csak a tömeg, ezzel lehet lecsendesíteni őket).
Repetitio est mater studiorum (repetició eszt máter sztudiórum): Az ismétlés a tudás anyja.
Veni, vidi, vici (veni, vidi, vici): Jöttem, láttam, győztem. (Julius Caesarnak tulajdonított mondás.)

15. Egyéni megoldások.

VII. A középkor

1. A középkor kezdete: a Nyugatrómai Birodalom bukása (476), vége: Amerika felfedezése (1492). Ez utóbbi csak a legáltalánosabban elfogadott dátum, mert az újkor kezdetét szokás kötni Konstantinápoly elestéhez (1453), a német reformáció jelentkezéséhez (1517), az angol polgári forradalom kezdetéhez (1640) is. Ugyanakkor a fejlődés fő áramából kieső országokban még ennél is tovább fennmaradnak a középkorra jellemző vonások. Művelődéstörténeti értelemben viszont egyértelműen korábban kezdődik a középkor: az ókeresztény irodalom már a 4. században jelentős műveket vallhat a magáénak, ugyanakkor korábban le is kezd zárulni a korszak, mert a reneszánsz a 14. században megjelenik. Persze ez is csak sokára válik általánossá, s akkor sem kizárólagosan elterjedt.

A korszakot az ókor előzte meg, a reneszánsz követi.

2. A középkor világszemléletét a keresztény vallás hatja át, amelynek középpontjában Isten és az ő világa áll. Ez ellentétes az ókor, majd később a reneszánsz emberközpontú világszemléletével.

3. a) A legfontosabb minta az antik kultúra, azon belül elsősorban a római. Emellett meghatározó az arab (iszlám) műveltség, amely sokban – akárcsak a római – görög alapokon nyugszik. Megemlítendő a keleti kereszténység és kultúrája, a bizánci művészet is, amely szintén az antik hagyományra épült.

b) A nyugati kereszténység kultúrájában a középkorban mindvégig a latin nyelv használata a meghatározó. Jóformán csak a népi kultúra – a népköltészet – használja az anyanyelvet. Sok helyen és sokáig csak a szóbeliségben élnek ezek a művek.

c) Egyházi központok, kolostorok; királyi, főúri udvarok; egyetemek.

d) A legelső egyetemek a 12. sz. közepén Bolognában és Párizsban alakultak meg. Ezeknek is voltak előzményei, akárcsak az 1200-as évek elején már működő intézményeknek Oxfordban, Cambridge-ben, Padovában. További, a magyar művelődés szempontjából ugyancsak fontos egyetemek: Prága (1348), Bécs, Krakkó (1364), Heidelberg (1385), Wittenberg (1502).

Hazánkban először Nagy Lajos alapított egyetemet Pécsen 1367-ben. A hiányos adatok alapján feltételezhető, hogy még abban az évszázadban megszűnt. Rövid életű volt a Zsigmond uralkodása alatt Óbudán (1395), továbbá a Mátyás által Pozsonyban létrehozott (1465) egyetem is. Folyamatos működésűvé csak a Pázmány Péter által alapított nagyszombati egyetem vált (1635), amely 1777-ben Budára költözött, s ma is létezik.

4. a) „Imádkozzál és dolgozzál!”

b) A legelső szerzetesrendet Nursiai Szent Benedek alapította 529-ben. Az itáliai Monte Casino hegyén építették fel kolostorukat. *A szerzetesek szabályzata* című regulában az alapító megszabta a szerzetesek kötelességeit: a szüntelen munkálkodást, az olvasást és a munkavégzést.

c) Ágoston-rendi kanonokok, ciszterciták, karthauziak, premontreiek, dominikánusok, ferencesek.

d) Pannonhalma, Esztergom, Veszprém, Győr, Kalocsa, Eger, Gyulafehérvár, Vác stb.

5. a) Az ókeresztény irodalom kifejezés a középkor első nagyobb szakaszának, a 2–8. századoknak az irodalmát jelöli. Kezdetei a kései antikvitás korába nyúlnak vissza. Eleinte görög nyelvű volt, az egyházszakadás azonban ezt a nyelvet csak keleten őrizte meg, nyugaton a latin vált általánossá. Szinte kizárólag egyházi jellegű, azaz vallásos művek keletkeztek. A legfőbb műfajok: bibliai szövegmagyarázat, prédikáció, katekézis, vitairat, mártíratka, legenda, apokrif, szent irat, regula, egyháztörténet, himnusz.

- b) Szent Ágoston az ókeresztény irodalom legnagyobb alkotója, 354 és 430 között élt. Fő műve a *Vallomások*, amelyet a 4. század utolsó éveiben írt. Az első része e műnek életrajzi jellegű, a középpontban megterésének története áll. A világirodalomban ez az első „belülről látott lélekrajz” (Babits Mihály).
- c) „Vedd föl, olvasd”. A *Vallomások* leghíresebb jelenetében hallja meg e szavakat az elbeszélő. Ennek hatására veszi kézbe a Bibliát, s válik hívővé.
6. A Frank Birodalom, a Karoling-kor leghíresebb uralkodója Nagy Károly 771–814 között. Ő a rómaiak utódjának és keresztény uralkodónak tekintette magát, ezen alapult az antikvitás újjáélesztésének és a művelt papság létrehozásának programja. A központ az aacheni udvar volt. Kolostorok hálózatát építették ki. Az írásbeliség célja elsősorban egyházi és állami volt, a kor irodalmának csak művelődéstörténeti jelentősége van, ellentétben az építészettel, amely a román stílus előkészítője.
7. a) *Román stílus:* félköríves boltozat, hatalmas falak, merev szobrok, várszerű épület, zömök pillérek
- Gótikus stílus:* csúcsíves ablakok, csúcsíves boltozat, égbetörő épület, karcsú pillérek, légius szobrok, nagyméretű rózsablatok, színes üvegbatok
- b) Román stílus: 11–12. század
Gótikus stílus: 12–15. (16.) század
- c) Magyarországi épületek
Román stílus: tihanyi altemplom; esztergomi királyi palota és kápolna; a jáki, lébényi templom; visegrádi Salamon-torony
Gótika: *Buda*: Mátyás-templom, királyi palota; *Nyírbátor*: református templom; *Kassa*: Szent Erzsébet-templom
8. *alba*: hajnali dal
ambroziánus: Szent Ambrusról elnevezett sorfajta. Négy hangsúlyos jambusból áll, négy rímtelen sor alkotott egy strófát. A korai himnuszok kedvelt formája.
apokrif (görög = elrejtett): azoknak a vallásos műveknek az elnevezése, amelyek nem kerültek be a *Biblia* kanonizált szövegei közé
dies irae: a harag napja, a latin himnusz kezdő szavai
goliard: a vágánsok egyik elnevezése, verselő vándordíákok
gregorián: I. Gergely pápa nevéből, a zsoltárok és más egyházi énekek elnevezése. Egyszólamú, zenei kíséret nélküli énekek.
minnesänger (német = lovagi költő): a 12–14. századi német lovagi lírai költő megnevezése
regula (latin = szabály, rend): a szerzetesrendek alaptörvénye
stabat mater (latin): állt az anya; a latin himnusz kezdő szavai
szoror (latin): nővér, apáca
trubadúr (a provanszál 'költöni', 'zenét szerezni' szóból): a 12–13. századi provanszál lovagi költészet alkotója
vágáns (latin = vándorló): vándoréletet élő, verselő diák a 11–13. században
9. *Pierre Abélard*: latinul író francia filozófus, teológus. 1079–1142 között élt. Legismertebb költői műve a *Szombatesti himnusz*. Tragikus szerelmének története is példázaterjűvé vált.
Assisi Szent Ferenc: a ferencesek koldulórendjének megalapítója (1210). 1181–1226 között élt. Olasz nyelven írta *Naphimnusz* című alkotását.
Jacopone da Todi: ferences szerzetes (1236–1306). Az ő műve a *Stabat mater*, a legismertebb Mária-himnusz.
Walter von der Vogelweide: a középkori német irodalom legnagyobb lírikusa (?1170–?1230); szétfeszítette a lovagi költészet kötelező kereteit, sablonjait. Fő művei: *A hársfaágak csendes árnyán*; *Ó jaj, hogy eltűnt minden...*

10. *Roland-ének*: a 12. században keletkezett francia lovageposz; a lovagi eszményeket dicsőíti. *Nibelung-ének*: ősi germán mondát feldolgozó verses epikus mű (lovagi eposz); 1200 körül keletkezett. Egyes motívumait Richard Wagner is felhasználta zenedrámaciklusában. Hatott Arany Jánosra is (*Buda halála*). *Trisztán és Izolda*: a középkor egyik leghíresebb lovagregénye. A kelta mondán alapuló témát többen is feldolgozták a 11–12. századokban, köztük Gottfried von Strassburg német költő is. *Carmina Burana*: több mint 200 latin nyelvű diákéneket tartalmazó kéziratos gyűjtemény (kódex). A 13. században keletkezett. A benediktbeuerni bencés kolostorban fedezték fel a kódexet. Igen népszerű Carl Orff zeneszerző modern zeneműve, amely ennek alapján keletkezett.
11. A *Kalevala* finn népi eposz. Elias Lönnrot állította össze gyűjtései alapján. Az első változat 1835-ben, a végleges 1849-ben jelent meg. Az ősköltészet, a népköltészet különböző rétegei, műfajai egységes szerkezeti rendbe kerültek. „Eposza összeállítása során Lönnrot meglehetősen szabadon használta fel a rendelkezésére álló népköltési anyagot. A versekből eltávolította a keresztény jelleget és a jelenre utaló motívumokat, és megváltoztatta a versek hőseinek és a kalandok színhelyeinek a nevét. Amellett, hogy eredetükre nézve különböző epikai verseket kapcsolt egymáshoz, az eposzban még különböző műfajokat is vegyített. A *Kalevala* így módon az egész kalevalai formájú vershagyomány keresztmetszetét adja; epikus és lírai versek éppúgy találhatók benne, mint közmondások, varázsigék, medvetorral és lakodalmakkal kapcsolatos énekek.” (Kai Laitinen: *A finn irodalom története*, 1981. 71. o.)
A *Kalevala* kulcsszerepet játszott a finnek nemzeti öntudatának megerősödésében. Több teljes magyar fordítása is van, a leghíresebb Vikár Béláé (1909).
12. A *himnusz* az egyik legősibb lírai műfaj, megtalálható a *Bibliában*, az ókori görög költészetben is. A középkori himnusokat istentiszteleteken, a vallásgyakorlás alkalmával énekeltek. Témájuk Isten magasztalása, a szentek dicsőítése, a hívő ember áhítatos érzelmeinek kifejezése. Ennek megfelelően hangvételük emelkedett.
A *legenda* (latin = olvasandó dolgok, amit el kell olvasni) prózai vagy verses elbeszélés. A kereszténységben témája Krisztusnak, Szűz Máriának, valamelyik szent életének, a velük kapcsolatos csodás történeteknek az előadása. A középkorban sokáig latin nyelvűek voltak, a 12–13. századtól szólaltak meg anyanyelven, így magyarul is.
A *lovagi epika* a 12–13. században terjedt el, elsősorban francia és német nyelvterületen. Régebbi évszázadok hősmundáit keltették életre, a lovagi ideált fejezték ki, a vallásos-hazafias lovageszményt dicsőítették. Két fő változata a lovageposz, majd a lovagregény.
A *passio* (latin = szenvedés) Krisztus szenvedéstörténetének, keresztthalálának előadása a négy evangéliumban, illetve a vallásos irodalomban. A középkorban sok dramatizált változat született, népi változatai a közelmúltig éltek.
A *planctus* (latin = siratóéneke, gyászdal) a kései középkor elterjedt műfaja. Legismertebb típusába Mária-himnuszok tartoznak (*Ómagyar Mária-siralom*). De sirattak kiemelkedő személyiségeket is, illetve panasztak-sirattak egy adott közösség, nép nyomorúságos sorsát.
13. A középkori latin himnusokat verstani újítások is jellemzik. Az időmértékes ritmusokban egyre nagyobb lett a hangsúly ritmikai szerepe. Megjelent a rím, a verssorok végének, illetve a sorközépek és a sorvégnek a hangzásbeli összecsengése. Ezt a fajta verselést antikizáló hangsúlyos verselésnek nevezik. (Régebben a verstanok nyugat-európai verselésnek nevezték, újabban pedig hangsúlyváltó verselésnek is.)
14. *Anonymus*: P. mester valószínűsíthetően III. Béla király jegyzője, az első ránk maradt történeti mű, a *Gesta Hungarorum* (A magyarok cselekedetei) szerzője 1200 körül.
Árpád-házi Margit: IV. Béla király lánya, aki apáca lett (1242–1271). Életrajzát a Margit-legenda tartalmazza, amely 1310 körül, magyar nyelven keletkezett. Előbb boldoggá, 1944-ben szentté avatták.

Gellért püspök: (980 körül–1046) Velencében volt pap, 1015-ben jött Magyarországra, Szent István fiának nevelője, később püspök lett. A pogányok ölték meg. A Gellért-legenda (13. század) egyik jelenetében egy malmot hajtó és magyarul gyönyörűen éneklő szolgálóleányról esik szó.

Ják: Vas megyei település; a bencés apátsági templom (13. század) a hazai román építészet egyik legszebb (és fennmaradt) alkotása.

Kolozsvári Márton és György: szobrász testvérpár a 14. század második felében. Szent Györgyöt ábrázoló bronz lovas szobruk a prágai várban áll. Más művük nem maradt fenn.

Leuven (lőven): belgiumi város. Egyetemi könyvtárából került elő 1922-ben egy kódexlapon az *Ómagyar Mária-siralom*.

Nyírbátor: Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei város; Szent György, később református temploma 1484–1511 között épült Báthory István jóvoltából. Késő gótikus és kora reneszánsz stílusú.

Pannonhalma: a bencés rendiek első s Magyarországon legnagyobb apátsága. 996-ban kezdték építeni. A világörökség része.

Ráskai Lea: domonkos rendi apáca. A 16. század elején öt kódexet másolt, többek közt a Margit-legendát.

Tibanyi Apátság: 1055-ben keletkezett alapítólevelének latin szövegében 58 magyar közszó szerepel. Ez az egyik legfontosabb nyelvemlékünk.

15. a) *Halotti Beszéd és Könyörgés:* 1200 körül
b) *Ómagyar Mária-siralom:* lejegyzése 1300 körül, valószínűleg korábbi keletkezésű.
16. A megoldás egyéni válaszokat követel meg. A maihoz közelebb álló nyelvi változat könnyítheti a befogadást, ugyanakkor az erőteljesen archaikus jelleg hozzátartozik a mű szépségéhez, amelynek az esztétikai mellett ilyen jellegű nyelvi síkja is van.
17. A feladat sokféle egyéni megoldást tesz lehetővé.
18. Richard Wagnernek (1813–1883) szinte minden zenedrámája a középkor valamelyik szakaszában játszódik: *Tannhäuser; Lohengrin; Trisztán és Izolda; A Nibelung gyűrűje; A Rajna kincse; A Walkür; Siegfried; Az istenek alkonya; Parsifal*.
Arthur Honegger: *Johanna a máglyán* (1938)
Carl Orff: *Carmina Burana* (1937)
Kodály Zoltán: *Psalmus Hungaricus* (1923)

VIII. Dante és Villon

1. 1265–1321
2. Két politikai párt az itáliai városállamokban. A *guelfek* főként polgárok voltak, a pápa világi törekvéseit támogatták. A *ghibellinek* főként nemesek voltak, a német-római császár pártján álltak, tőle várták az egységes Itália megeremtését.
3. *Firenze*: itt született, itt élt 1302-ig, száműzetéséig.
Ravenna: 1318-ban költözött oda, itt halt meg, itt van a sírja.
Beatrice: 9 éves korában látta először a kislányt, aki Dante számára az eszményi nőalakot jelképezte, a fiatalasszony korai halála után is. Az *Isteni színjáték*ban is központi szerepet tölt be.
Giotto: a kora reneszánsz egyik legnagyobb festője, Dante barátja.
VII. Henrik: német-római császár, aki itáliai hadjáratra indult. Dante reménykedett sikerében, de a császár hirtelen meghalt.
orvosok céhe: az ő firenzei céhüknek lett tagja, ide tartoztak a festők is.
prior (latin = előjáró): a firenzei köztársaság legnagyobb közjogi méltósága, Dante 1300-ban vált priorrá. (A szerzetesrendek házfőnökét is priornak nevezik.)
Az új élet: Dante első költői műve (1294), a gyermekkori szerelem tündérmáról, a Beatrice-élményről. Költeményeket és azok tudós magyarázatát tartalmazza.
4. „Édes új stílus”; itáliai költői iskola, amely a reneszánsz előfutáraként megeremti a modern, az anyanyelven megszólaló költészetet. Legnagyobb mestere Dante.
5. A mű szerzői címe: *Színjáték*, pontosabban *Komédia*, mert a korabeli felfogás szerint az ilyen mű vizontagságosan kezdődik, de szerencsésen ér véget. Az „isteni” jelzőt az utókor tette hozzá a címhez.
6. A mű 100 énekből (14 233 sorból) áll. A bevezető ének után egyaránt 33 énekből áll a három fő szerkezeti egység: a *Pokol*, a *Purgatorium*, a *Paradicsom*. Az egyes szinterek háromszor három részből épülnek fel.
7. A mű háromsoros strófaból, tercinákból áll. Az egyes sorok jambusi tízesek-tizenegyesek. A rímelés láncszerű: *aba bcb cdc* stb.
8. Babits Mihály
9. A túlvilági utazáson ők kísérik Dantét. Előbb Vergilius, aki Beatrice kérésére vállalkozik erre a feladatra, de mivel ő pogány volt, csak a földi Paradicsomig kísérheti el a költőt. Innen kezdve már Beatrice lesz a vezetője.
10. A *Pokol* beosztása szigorúan hierarchikus rendet követ a bűnök súlyossága szerint. Az előcsarnokot 9 kör követi. A bűnösök öt nagy csoportja: mértéktelenek, eretnekek, erőszakosok, csalók, árulók. Az árulók vannak a Pokol legmélyén.
11. Egyéni megoldások.
12. Odüsszeusz elég mélyen található a Pokolban, a VIII. kör nyolcadik bugyrában, a hamis tanácsadóik között. Dante azonban nem a bűnöst látja benne, hanem a világot megismerni, a „tudni és haladni” vágyó embert. Ezért is oly kíváncsi az Ithakába való hazatérése utáni életére. Nem is kell csalatkoznia: Odüsszeusz elbeszéli, hogy új, nyugati hajóútra indult, túlhajózott a világ „végén” is, mígnem a vihar elpusztította őket.

13. Dante a korszak szinte teljes tudásanyagát beledolgozta művébe: filozófiai, teológiai, természettudományos ismereteket. Mindezt egyéni élményként jelenítette meg, egységes világgéppé formálta, művészi kompozícióba építette.
14. A középkor különös kedvvel kereste a betű szerinti jelentés mellett a jelképeset. Dante ez utóbbinak is különböző szintjeit különíti el. Ezek egyértelmű meghatározása, konkrét esetekben elkülönítése néha szinte lehetetlennek bizonyul, s talán nem is mindig szükséges. A lényeg az, hogy a műnek lehet konkrét és jelképes s ez utóbbi esetben többretegű jelentése.
A konkrét történet egy tragikus véget érő szerelmi háromszög. A szerelem bűnei az enyhébbek közé tartoznak, a *Pokol* második körében helyezkednek el. Már ez a tény maga is értelmezése a történetnek, jelképes szintre emelése. A szerelem ugyanakkor önmagában nem bűn, hanem nemes emberi képesség, a Poklot látogató Dantének is egyik fő életélménye. Ájult összeesése az eszmények, életértékek tragikus összeütközésének szemléletes példájából következik.
Dante tagolását követve allegorikus értelemnek a szerelem egyszerre gyötrelmes és gyönyörű voltát tekinthetjük. Morális értelemben azt közli velünk a történet, hogy az erkölcsi törvényeket nem lehet büntetlenül áthágni. Az anagógikus jelentés talán azt fejezi ki, hogy az ember nem szent általában, s az erkölcsi törvények feloldhatatlan konfliktusokat kelthetnek. Különböző, egyaránt pozitív értékek ütköznek össze, s az ember képtelen mindegyiknek megfelelni.
15. A részletek szinte sugallják, hogy Dante életműve nem ítéhető meg a vagy-vagy kizárólagosságával. Valóban összegzője a középkornak, ugyanakkor a humanizmus előhírnöke is.
16. Egyéni megoldások.
17. 1431–?1463
18. *Guillaume de Villon*: anyai nagybátyja, pap és tudós, a nevelőapja, egyes kutatók szerint a természetes apja.
Charles d'Orléans: herceg, költő, Villon támogatója. Az általa hirdetett költői versenyre keletkezett az *Ellentétek*.
XI. Lajos: mint új király 1461-ben kegyelmet adott a raboskodó költőnek.
magiszter: a felsőfokú egyetemi végzettség egyik fokozata a középkorban, „a művészetek mestere”.
Kagylósok: a rablócsapatok, bandák egyike a korabeli Franciaországban. Villon kapcsolatban állt velük.
19. A ballada lírai műforma. Elterjedtebb változata három 8 (vagy 10) soros szakaszból és egy 4–6 soros ajánlásból áll. Az egyes sorok 8 (vagy 10-11) szótagosak és jambikusak. Általában három rímet épülnek *ababbcbc* rímképlettel. Az ajánlás gyakran „Herceg” megszólítással kezdődik. A kettős ballada 6 szakaszból áll, s csak ritkán használ ajánlást.
Másik jelentésében a ballada epikai, lírai és drámai elemeket is tartalmazó népköltészeti és műköltészeti műfaj.
20. Illyés Gyula, József Attila, Kálnoky László, Kosztolányi Dezső, Mészöly Dezső, Szabó Lőrinc, Tóth Árpád, Vas István, Weöres Sándor. Népszerűvé váltak Faludy György átköltései, szabad parafrázisai is.
21. *epitáfium* (görög-latin): sírfelirat, sírvers
haláltánc (franciául *danse macabre*; *dansz mákabr*): késő középkori műfaj a költészetben, színjátkozásban, képzőművészetben. Az elmúlás félelmetességére figyelmeztet, de arra is, hogy a halál előtt minden ember egyenlő. A csontvázként ábrázolt halál egy utolsó táncra viszi, majd a sírba kényseríti az embereket.
oktáva: nyolcsoros versszak

refrén (francia = visszatérés): a vers valamely részletének ismétlése. Leggyakrabban a versszakok utolsó sora, olykor ennek egy részlete, esetleg a két utolsó sor ismétlődik. Ritkán sor kerül hosszabb egységek, strófák ismétlésére is (pl. Petőfi Sándor: *Nemzeti dal*).

testamentum (latin): végrendelet

22. A mű 173 oktávából áll. Ezek között foglal helyet 15 ballada és néhány más költemény.
23. Villon műveiben világos erkölcsi értékrend jelenik meg, amely meg tudja különböztetni az erényt a bűntől. Úgy látja azonban, hogy a bűnt nagyon nehéz elkerülni, az ember bűnössé válik. Oka ennek az ifjúság kalandvágya (szerelem, szexualitás, alkohol, vagánykodás), az emberi természet általában, s oka az a különös helyzet is, amely a korabeli francia állapotokat jellemzi: a társadalmi rendezetlenség, a kaosz. A vallomástevő költő hol felmentést keres, hol elmélyíti a maga bűntudatát, ami már bűnbánatba csap át. Szánja-bánja tévútra siklott ifjúságát („Tanultam volna...”), eltékozolt életét. A bűnbánat mélysége és őszintesége a keresztény tanítás szerint bűnbocsánatot érdemel, ha előbb nem, a halál után.
24. Villon egyik legmodernebb költeményében talán csak az ajánlás utal közvetlenül a középkori jellegre. Egyébként a mű szinte bármelyik későbbi században megszülehetett volna (eltekintve most a francia nyelvű szöveg korhoz kötöttségétől), különösen olyan helyzetekben, amelyekben felbomlik a létbiztonság, kaotikussá válik a világ, amelyben egyértelműen sem otthonosan, sem otthonalanul nem érezhetjük magunkat. Az ellentétek kiélezése, sorozatuk hatást növelő volta, a fokozás az istenközpontú világkép megrendülését sejteti.
25. Egyéni megoldások.

IX. Az itáliai reneszánsz. Petrarca. Boccaccio

1. A reneszánsz először az észak-itáliai városállamokban, legteljesebben Firenzében bontakozott ki. E városállamokban a népvándorlás hullámai után lendületesen fejlődött az ipar, a kereskedelem, nagy bankházak szerveződtek. Kezdt felbomlani a feudális, kialakulni a kapitalista rend, megszületett a polgárság.
2. Körülbelül 1300-tól 1600-ig.
3. A reneszánsz francia szó, jelentése: újjászületés. A polgárság a maga életszemléletének igazolására az ókori görög és római kultúra újrafelfedezésében, „újjászületésében” érdekelt, mert a középkor Isten- és túlvilág-központú szemlélete helyett emberközpontú volt, s a formálódó új rendnek erre van szüksége, hogy érdekeit érvényesíthesse. Minden dolog mértéke és célja az ember lett. A reneszánsz szervesen nőtt ki a késő középkorból, nem tagadja annak eredményeit, istenhitét sem, de racionálisabb és pragmatikusabb világszemlélete és emberi magatartása. E világszemlélet a humanizmus.
4. A humanizmus a reneszánsz polgárság világi életszemlélete. Olyan ideológia, szellemi magatartás, amelynek alapja a klasszikus műveltség, a tudós magatartás, az irodalom, a szép szó kultusza. Európa-szerte közös nyelvük még a latin. Jellemzője az emberközpontúság, a földi boldogságra való törekvés (szerelem, barátság, család, természet), a szépség kultusza.
A humanizmus eleinte inkább tudományos és oktatási program volt, később vált a formálódó eszmerendszer elnevezésévé. A reneszánsz elterjedésével kialakult-megszilárdult az egyes irodalmakban az anyanyelv használata, a nemzeti jelleg.
5. A reformáció célja az egyház megújítása, visszavezetése a *Biblia*, az őskeresztények tanaihoz. Kezdőpontja 1517. október 31. Luther ekkor szögezte ki a wittenbergi székesegyház kapujára tételét. Róma elutasító álláspontja, konzervativizmusa, az új eszmék gyors terjedése szakadáshoz vezetett: kialakultak a protestáns egyházak (evangélikus, református, unitárius). Főként a közép- és észak-európai országokban terjedt el. Antifeudális, a humanizmust érvényesítő, de puritanista s így bizonyos mértékig művészetellenes volt. Ugyanakkor múlhatatlan érdeme a kultúra anyanyelvű művelésének elterjesztése. Ebben segítségükre volt a könyvnyomtatás felfedezése (Gutenberg), amely lehetővé tette, hogy előbb-utóbb minden polgár írni-olvasni tudó emberré váljon.
6. A reneszánsz a római (nyugat-európai) kereszténységen alapuló kultúrák körében terjedt el, s ugyanezekre hatott a reformáció is. Főbb színterei: itáliai és német fejedelemségek, Spanyolország, Németalföld, Franciaország, Anglia, Lengyelország, Magyarország. Az „északi” és a „déli” országok közti különbségek legfőbb alapja az eltérő társadalmi fejlettség. Csak részben függ ezzel össze, hogy Itálián kívül szinte mindenhol összefonódik a gótika és a reneszánsz. (Itáliában ugyanis a gótika volt csökevényesebb.) A 16. században a római katolikus és a protestáns egyházak közti eltérések is hatnak a reneszánszra.
7. *Medici-család*: meggazdagodott firenzei bankárcsalád. Cosimo és Lorenzo uralkodása idején (15. század) vált a város a reneszánsz központjává.
ógörög nyelv: megnőtt iránta az érdeklődés, a klasszikusokat latinra fordították
Gutenberg: mainzi nyomdász, a könyvnyomtatás felfedezője (1440 körül). Ez tette lehetővé az olcsó könyveket, így az írás-olvasás elterjedését.
Globe Színház: Shakespeare színháza Londonban (1599)

Luther Márton: a reformáció egyik legnagyobb alakja német földön (1483–1546). Ő indította el a reformációt 1517-ben. Németre fordította a *Bibliát* (1534).

madrigál: a reneszánsz fő zenei műfaja, anyanyelven írt költeményre szerzett, hangszerkíséret nélküli négyzólamú ének

Dekameron: jelentése: tíz nap; Boccaccio fő műve, elbeszélésgyűjtemény

8. *Ádám és Éva*: Albrecht Dürer; *Athéni iskola*: Raffaello; *Dávid*: Michelangelo; *Krisztus siratása*: Giotto; *Parasztlakodalom*: Id. Pieter Bruegel; *Venus születése*: Botticelli
9. 1304–1374
10. *Avignon*: többször élt az ekkori pápai székhelyen
Capitolium: Rómában itt koszorúzták költővé 1341-ben
Canzoniere: *Dalaskönyv*, Petrarca versgyűjteménye
Firenze: szülei innen bujdostak el
Laura: a versek hősnőjének költői neve, az eszményi szerelem dalainak címzettje
Mont Ventoux: Avignon melletti magas hegy, amelyet megmászva Petrarcanak elementáris élményben volt része a természetről, a hitről, az emberről
Szent Ágoston: az ő *Vallomásait* ütötte fel a hegytetőn, s a szöveg irányította figyelmét az ember belső világára
szonett: a *Dalaskönyv* verseinek többsége e formában íródott
11. A szonett olasz eredetű műforma, a 13. században keletkezett. 14 sorból áll, két négy soros szakaszt két három soros követ. Kötött a rímelése is, a legrégebb változatok rímképlete: abba – abba – cdc – dcd. Leggyakoribb sortípusa jambikus ritmusú. A világirodalomban legelterjedtebb változatai Petrarca és Shakespeare nevéhez fűződnek.
12. A megadott szempontok irányítják a vers elemzését, de tág teret adnak az egyéni megoldásoknak is.
13. 1313–1375
14. *Certaldo*: itt volt apjának birtoka, itt élt idős korában és itt is halt meg
Dante: fontos életrajzot írt és előadásokat tartott róla
Petrarca: jó barátok voltak, leveleztek egymással
Tacitus: ő fedezte fel a latin történetíró műveit
15. A novella kisepikai műfaj. Az olasz szó eredeti jelentése: újdonság. Tömören ad elő egy történetet, amelyben kevés a szereplő, az események általában egy-két helyszínen, rövid idő alatt zajlanak le. A hős néhány vonással jellemzett, a cselekmény magja gyakran éles fordulat, drámai esemény. Nyugalmasabb tempójú változatát elbeszélésnek szokták nevezni.
16. A cím jelentése: tíz nap. A gyűjtemény száz novellát tartalmaz. A pestisjárvány elől vidékre menekülő tíz fiatal mindegyike elmond tíz napon át egy-egy novellát. A mű élén – az előjáró beszéd után – az első nap, a kerethelyzet leírása áll, s az egyes novellákat is e helyzetre, illetve az elhangzott történetekre vonatkozó szövegek kötik össze.
17. A történet címközleménye (summázata).
Az elbeszélő összegzi az előadandó történet tanulságát.
Az egyik főszereplő, az úr bemutatása.
Kiindulópont: sikeres daruvadászat.

1. konfliktus: a szakács kedvesének kívánsága és annak teljesítése.

Következmény: számonkérés,

a szakács első ötlete, az úr haragja.

2. konfliktus: „helyszíni szemle” reggel.

A szakács szerencséje: a darvak még alszanak, egy lábon.

Kiáltásával az úr felébreszti a madarakat.

A szakács második ötlete megengeszteli az urat.

Az előadott történet megfelel az ígéretnek.

18. A folytatás lehetséges alapsémái:

a kisleány így is meghal; a kisleány meggyógyul; a hölgy magatartása mindkét esetben kétféle lehet: vagy úgy jár el, mint a megírt novellában, vagy továbbra sem törődik udvarlójával.

X. A magyar reneszánsz. Janus Pannonius. Balassi Bálint

1. A magyarországi reneszánsz két fő szakasza: a 15. század második fele (a latin nyelvű humanizmus kora) és a 16. század (a reformáció, a magyarnyelvűség elterjedése, a világi irodalmi formák megszi-lárdulása).
2. Az első szakasz világirodalmi rangú képviselője Janus Pannonius. Megemlítendő még Vitéz János, Mátyás király humanista levelezése. Nevezetesek Mátyás udvarának olasz humanista szerzői: Antonio Bonfini (*A magyarok története*) és Galeotto Marzio (*Mátyás királynak kiváló, bölcs és tréfás mondásairól és tetteiről szóló könyv*).
A második szakasz legnagyobb, ugyancsak világirodalmi rangú, de sokáig idehaza is alig ismert alkotója Balassi Bálint. Sylvester János elkészítette az *Újszövetség* fordítását és megírta az első magyar hexametereket. Károli Gáspár érdeme az első teljes bibliafordítás. A világi irodalom jeles alkotói: Tinódi Sebestyén, Bornemisza Péter, Ilosvai Selymes Péter, Heltai Gáspár, Gergei Albert.
3. A vallásos irodalom műfajai: bibliafordítások, zsoltárfordítások, bibliai históriák, hitvitázó drámák, prédikációk.
A világi irodalom műfajai: költői műfajok (epigramma, elégia, szerelmi líra, búcsúvers stb.); epikai műfajok: fabula, históriás ének, széphistória; dráma: tragédia: *Élektra*-átköltés, reneszánsz szerelmi komédia (*Szép magyar komédia*).
4. A legkézenfekvőbb az *Új magyar irodalmi lexikon* szócikkét használni. A széphistóriának sok hozzáférhető kiadása van.
5. 1434–1472
6. *Csezimice*: valószínűleg ez a szülőfaluja; *Ferrara*: itt tanult 8 évig; *Padova*: itt tanult további 4 évig; *Pécs*: itt lett 1459-ben püspök; *Medvevár*: itt halt meg menekülése közben (Zágráb mellett).
7. *Galeotto Marzio*: ferrarai diáktársa, barátja, verset írt hozzá
Guarino da Verona: ferrarai mestere, dicsőítő éneket írt hozzá
Martialis: ókori római epigrammaköltő, az ő modorában írta a fiatal költő csipkelődő és erotikus epigrammáit
Mátyás király: nagybátyja, Vitéz János a király kancellárja lett, így Janus karrierje is felívelt. 1465-ben a pápánál járt a király követeként. A főúri összeesküvés szervezésében ő is részt vett, ezért kellett menekülnie.
Szent László: Várad patrónusa, az ő segítségét kéri utazásához a költő a *Búcsú Váradtól* című versében
Vitéz János: anyai nagybátyja, iskoláztatója és pártfogója
8. epigramma, dicsőítő ének, búcsúvers, elégia
9. A platonizmust és a keresztény tanokat összeegyeztető filozófiai irányzat, amely a 15. századi Firenzében bontakozott ki. Fő alakja Marsiglio Ficino, Janus vele is levelezett. A lélekvándorlás tanát hirdeti. A szépséget a tökéletesség szimbólumának, isteni teremtés eredményének tartja.
10. *Búcsú Váradtól*
 - a keletkezés körülményei, az utazás kötelessége
 - műfaja: búcsúvers, elégia
 - a búcsúzás állapota, érzése
 - szerkezet, helyszínek és idősíkok

- 1–3. versszak: az utazás elképzelt helyzete és helyszínei
 1. kemény tél van, de utazni kell
 2. a nagy fagy miatt jó az „út”
 3. öröm lesz utazni
 4–7. versszak: Várad és értékei – amitől búcsúzni kell
 4. a hóforrások és gyógyító erejük
 5. a könyvtár hatalmas értékei
 6. a szent királyok szobrai, amelyek elpusztíthatatlanok
 7. Szent László, légy védőszentünk az úton

- a refrén szerepe
- a búcsú véglegességének kifejezése, sürgetés, feloldás
- ellentétes érzelmek, értékek
- szorongás, bizakodás
- a művelődéstörténeti vonatkozások jelentősége
- görög: Phoebus (Apollón) isten Váradon él
- magyar: a szent királyok
- az antik és a magyar múlt kiemelkedő értékei

11. – – | – UU|U U|U| – U |

Még mély hó települ a téli földre,

– – | – UU| – U|U| – U |

Erdőn, mely csak a zöld levélre büszke,

Annai viszonylag könnyen megállapítható, hogy a 11 szótagú sorok ereszkedő, trochaikus-daktilikus lejtésűek. Ezt a sorfajt hendekasszilabusnak nevezik. (Az ütemhatárok megállapítása a klasszikus verstanok és a hazai verselési gyakorlat alapján történt, az újabb verstanok egy része értelmezi e ritmust.)

12. Memoriter

13. – UU|UU| – | – –| – UU| – |

Eddig Itália földjén termettek csak a könyvek,

– – | –UU|–| – UU| – UU| – |

S most Pannónia is ontja a szép dalokat.

Időmértékes ritmus, disztichon: hexameter+pentameter

14. 1554–1594

15. *Bornemisza Péter*: az író a Balassiak zólyomi várában udvari pap volt (1563–1569 között), tanította Bálintot

Célia: szerelmes versek ihletője az 1590-es lengyel tartózkodás idején. Kiséte ismeretlen.

Dobó Krisztina: unokahúga, akivel 1584 karácsonyán érdekházasságot kötött. A házasságot érvénytelenítették.

Eger: 1579–1582 között itt volt lovas hadnagy

Esztergom: e város ostrománál szerzett halálos sebet 1594 májusában

Júlia: a költő legnagyobb szerelmének, Losonczy Annának megnevezése a versekben

Lengyelország: kétszer is járt itt. 1576–1577-ben Báthory István erdélyi fejedelemmel, akit akkor választottak lengyel királlyá. 1589–1591-ben egy tatárok elleni – de elmaradt – hadjárat hírére bujdosott oda.

Losonczy Anna: 1578-ban ismerkedtek meg. Kapcsolatuk közel hat évig tartott. Anna megöregyülése után Balassi elvette volna, de a nő hallani sem akart róla (1588). A Júlia-versek műzsája.

Zólyom: itt született a költő

16. Az ütemhangsúlyos verselésben a hangsúlyos és a hangsúlytalan szótagok szabályos váltakozásából keletkezik a ritmus. Ennek alapegysége az ütem, amely egy hangsúlyos és 1-3 hangsúlytalan szótagból áll. A magyarban mindig az első szótag a hangsúlyos. Az ütemhatár a szó belsejében is lehet, így az értelmi és a verstani hangsúly nem mindig esik egybe. Az egyes sorfajokat a verssor ütemeinek és szótagjainak számával nevezzük meg (kétütemű nyolcas, négyütemű tizenkettes stb.).
17. A Balassi-strófa az ütemhangsúlyos ritmusú költészet állandósult strófatípusa. Alapsora 19 szótagos, és 3 kétütemű egységre tagolódik 6-6-7 arányban. Három ilyen sor alkot egy versszakot. (Írható a strófa 9 kétütemű sorba, illetve úgy is, hogy a két 6 szótagos rövid sor egy hosszú sort alkot, s így 6 soros lesz a szakasz.) Rímelése: aab ccb ddb.
18. szerelem, vitézi élet, istenhit
19. *Borivóknak való; Hogy Júliára talál, így köszöne neki; Az ő szerelmének örök és maradandó voltáról; Júliát hasonlítja a szerelemhez, mely hasonlatosságot a Júlia dicséretén kezd el; Kiben az keseregő Céliárul ír; Egy katonaének; Ó én édes hazám, te jó Magyarország...; Kiben büne bocsánatért könyörgött akkor, hogy házasodni szándékozott; Adj már csendességet...*
20. Memoriter
21. *Egy katonaének*
 – a vers keletkezési körülményei: 1589, búcsú, emlékezés
 – cím, téma, műfaj
 „katonaének”, „A végek dicséretére”
 életképi elemek, ódai jelleg
 – versforma: Balassi-strófa
 – szerkesztési elv: szimmetria, harmónia, hármasság
 Balassi-strófa, 3×3 strófa, 3 „pillér”, köztük 3-3 szakasz
 1. versszak: felkiáltás: a végvári élet a legszebb, a természet harmonikus szépsége
 2–4. versszak: a végvári élet mozzanatos képei, belőlük időbeli folyamat is kibontakozik (készülődés, harc, éjszakai harc és pihenés)
 szépség, férfiaság, értékesség
 5. versszak: középpont: a legnagyobb erkölcsi értékek az emberség és a vitézség
 humanista világnézet
 6–8. versszak: a végvári élet újabb képei: az értékesség mellett a nélkülözés, a veszélyeztetettség
 nyomatékosabb érzékeltetése, a hősi halál képzete
 9. versszak: felkiáltás: a vitézek hírneve, örök dicsősége
 zárósr: jókívánság
 – a mű a vitézekről és a vitézekhez szól;
 a költő belülről ismeri ezt az életformát, de magát itt nyíltan nem sorolja a vitézek közé;
 erőteljesen eszményíti az inkább sanyarú, mint kívánatos életformát

XI. Shakespeare

1. A középkori dráma az antik drámától függetlenül alakult ki. A nagy terjedelmű, laza szerkezetű művek realitást és fantasztkumot, tragikumot és komikumot sorakoztattak egymásra. A témákat a keresztény vallás adta, a dráma a bibliai ismeretek terjesztésének egyik formája volt. Eleinte a templomokban adták elő a liturgikus drámákat, később tereken, utcákon játszottak. A főbb színpadtípusok: szimultán színpad, processziós színpad, kocsiszínpad.
 2. A megerősödő protestáns polgárság, az ország nagyhatalommá válása, a korforduló az irodalom vezető műnemévé tette a drámát Angliában. Hivatásos társulatok jöttek létre, a 16–17. század fordulóján legalább 10 színházat építettek. Közülük a *Globe Színház* (1599) volt Shakespeare otthona.
A színház felül nyitott, többemeletes épület volt, az előadásokat nappal tartották. Az előszínpadon játszódtak a sokszereplős jelenetek. A hátsó színpad három oldalról zárt volt, függöny takarta, s ha ezt félrehúzták, a tér a belső, a szobajelenetek bemutatására vált alkalmassá. A felső színpad vagy erkély a magasban, hegyen, az égben történő jelenetek színhelye. Díszletek nem voltak. A női szerepeket fiúk alakították. A darabokat szünet nélkül játszották.
 3. Az angol reneszánsz dráma nem követett merev szabályokat, nem ragaszkodott hagyományokhoz. Dramaturgiájának lényege a tudatos szerkesztés, a sűrítés, a mozgalmas cselekményesség, a drámai küzdelem, az összetett jellemrajz, a hangnemek kevertsége, a tér és az idő szabad kezelése.
Legismertebb alkotói – Shakespeare mellett – Thomas Kyd (1538–1594), Christopher Marlowe (1564–1593), Ben Jonson (1572–1637).
 4. *alba*: középkori lírai műfaj, a szerelmesek hajnali búcsúdala
blank verse: időmértékes, jambikus lejtésű, tíz szótagos, rímtelen sorfajta; az angol reneszánsz drámák leggyakrabban ezt használták
bosszúdráma: drámatípus, amelyben a hős megtorol valamilyen büntényt, sérelmet
clown-jelenet: udvari bolond, bohóc szerepeltetése; oldja a tragédia feszültségét, megnevetett
dramaturgia: elméleti és gyakorlati területen is kifejezhető tevékenység, amely a drámai művekkel a színpadi előadással kapcsolatosan foglalkozik, a színpad- és drámaszerűséget vizsgálja, annak érvényesülését segíti elő
hármasság: a reneszánsz és főként a klasszicizmus korában félreértelmezett antik hagyomány alapján a hely, az idő és a cselekmény egységének tétele
liturgikus dráma: középkori drámatípus, a templomokban adták elő Krisztus életének főbb eseményeit
mirákulum: a szentek életét, csodáit bemutató középkori drámatípus
misztériumdráma: bibliai történetorszt előadó középkori drámatípus. Több száz szereplőt mozgatott, napokon át tartott az előadás
moralitás: középkori drámatípus, amelyben a megszemélyesített erények és bűnök küzdenek az emberi lélekért
5. 1564–1616; Stratford-upon-Avon
 6. A modern kiadásokban szereplő fordítók:
Arany János, Áprily Lajos, Babits Mihály, Devecseri Gábor, Fodor József, Gáspár Endre, Jékely Zoltán, Kardos László, Kosztolányi Dezső, Lator László, Mészöly Dezső, Nádasdy Ádám, Németh László, Petőfi Sándor, Radnóti Miklós, Rónay László, Somlyó György, Szabó Lőrinc, Szabó Magda, Szász Imre, Vajda Endre, Vas István, Vörösmarty Mihály, Weöres Sándor
Az első magyar fordító Kazinczy Ferenc, aki németből a *Hamletet* ültette át (1790).

Arany, Petőfi és Vörösmarty vállalkoztak a teljes életmű lefordítására, de a szabadságharc bukása miatt ez a terv meghiúsult. Fordításaik: Arany János: *Hamlet, János király, Szentivánéji álom*; Petőfi Sándor: *Coriolanus*; Vörösmarty Mihály: *Lear király, Julius Caesar*.

7. *Tévedések vígjátéka; III. Richard: Romeó és Júlia; Szentivánéji álom; A velencei kalmár; A windsori víg nők; Julius Caesar; Ahogy tetszik; Vízkereszet; Hamlet; Othello; Lear király; Macbeth; Téli rege; Vihar*

8. A *Romeó és Júlia* valószínűleg 1594 és 1596 között keletkezett, általában 1595-re teszik megírását. Nyomtatásban 1597-ben jelent meg.

9. A mű cselekményvázlata:

Játszódik Veronában, az V. felvonás 1. színe Mantovában. A cselekmény idejének évszáma nincs meghatározva. Az nyilvánvaló, hogy a reneszánsz korában játszódik. Évszak szerint július közepén (I. felvonás 3. szín utalása), vasárnap reggeltől csütörtök hajnalig.

Prológus

I. felvonás vasárnap reggeltől estig

1. szín: Tér

A két ház híveinek csetepatéja, a Herceg rendteremtése. Romeó ábrándos szerelme Róza iránt.

2. szín: Utca

Páris megkéri Capulettól Júlia kezét. Capulet szolgája révén bálba hívja meg híveit. A szolgának adott névsort az arra járó Romeó olvassa fel. Róza is a meghívottak között van.

3. szín: Szoba Capuletéék házában

Capuletné közli lányával, hogy Páris megkérte a kezét.

4. szín: Utca

Romeó és barátai indulnak a bálba. Mercutio monológja Mab királynéről.

5. szín: Csarnok a Capulet-házban

A bál. Romeó és Júlia villámcsapásszerű szerelme. Búcsúzás után tudják meg, hogy az ősi ellenségek gyermekei.

II. felvonás vasárnap éjjeltől hétfő délutánig

Prológus

1. szín: Capuletéék gyümölcsöse mellett

Romeó és barátai a bálról távozóban. Romeó eltűnik.

2. szín: ugyanott

Romeó és Júlia – „erkélyjelenet”.

3. szín: Lőrinc barát cellája

Romeó vallomása és kérése a házasságkötésről.

4. szín: Utca

Romeónak és barátainak tréfás beszélgetése. A Dajka keresi Romeót, aki megüzeni a házasságkötést.

5. szín: Capuletéék gyümölcsöskertje

A Dajka – körülményesen, humorosan – beszámol Júliának Romeó üzenetéről.

6. szín: Lőrinc barát cellája

Megjelennek az esküvő résztvevői.

III. felvonás hétfő délutántól kedd hajnalig

1. szín: Köztér

Tybalt kötözködik Romeóval, aki békülni akar. Tybalt és Mercutio párharca, Mercutio halálos sebet kap, átkozza a két családot. Romeó párviadalban leszúrja Tybaltot, menekülnie kell. A Herceg ítélete: száműzetés.

2. szín: Capuletéék gyümölcsöskertje

Júlia a Dajkától megtudja Tybalt halálhírét. A Dajka átadja a Romeó által küldött kötélletrát, Júlia gyűrűt küld Romeónak.

3. szín: Lőrinc barát cellája
Romeó megtudja a Herceg ítéletét, végletesen elkeseredik. A Dajka beszámol Júlia lelkiállapotáról, átadja a gyűrűt. A barát Mantovába küldi Romeót.
4. szín: Szoba Capuleték házában
Capulet döntése: csütörtökön legyen Júlia és Páris esküvője.
5. szín: Júlia szobájának ablaka – kívülről
Júlia és Romeó hajnali búcsúja. Capuletnek közli Júliával az apai döntést. Júlia tiltakozik, a belépő apa átkozódik. A Dajka is az új házasságot pártolja. Júlia gyónni megy Lőrinc baráthoz.

IV. felvonás kedd délelőttől szerda hajnalig

1. szín: Lőrinc barát cellája
Páris érkezik az esküvő hírével. Júlia jön gyónni, azaz segítséget kérni. A barát ötlete a tetszhalálról.
2. szín: Csarnok Capuleték házában
Esküvői előkészületek. Júlia bocsánatot kér apjától. Capulet egy nappal előbbre hozza az esküvőt.
3. szín: Júlia szobája
Esküvői előkészületek. Júlia beveszi a titkos szert.
4. szín: Csarnok a Capulet-házban
Esküvői előkészületek.
5. szín: Júlia szobája
Júlia „halott”. Siratás. Péter (a Dajka szolgája) és a zenészek.

V. felvonás szerda délutántól csütörtök hajnalig

1. szín: Utca Mantovában
Baltazár Júlia halálának hírért hozza Romeónak, aki gyorsan ölü mérget vásárol, hogy Júlia sírboltjában végezzen magával.
2. szín: Lőrinc barát cellája
Az üzenetvivőt nem engedték be Mantovába, mert féltek a pestistől, így nem tudta átadni Lőrinc barát levelét Romeónak a jó hírekkel.
3. szín: Temető. A Capulet-kripta
Páris jön virággal. Elbűjík, mert zajt hall. Romeó érkezik szolgájával, feltöri a kripta fedelét. Páris rátámad a halottgyalázóra. Romeó nem tud kitérni támadása elől, ledöfi. Közben Páris apródja segítségért fut. Romeó az áldozatban Párist ismeri fel, beviszi a kriptába. Elbúcsúzik a „halott” Júliától, kiissza a mérget. Ekkor, már későn érkezik Lőrinc barát. Júlia most ébred, a barát közli vele a tragikus hírt, majd az örök zaja elől kiszalad. Júlia nem megy vele, hanem magába döfi Romeó törét. Az örök elfogják a szolgát és a barátot. Az érkező Hercegnek a barát feltárja a történeteket. Romeó apjához írt búcsúlevele is igazolja a mondottakat. Az éjjel Montague felesége is meghalt fia száműzetése fölötti bánatában. „Betelt a sors.” A két család fő kibékül. A szerelmesek egymás mellett fognak nyugodni, halotti szobraik aranyból lesznek.

10. *Romeó szerelme Róza iránt.* Sóhajtozó, valódi kapcsolat nélküli érzelmeskedés.
Romeó és Júlia szerelme. Szerelem első látásra, az örök ifjúság és a csodálatos, tökéletes szerelem szimbólumává emelkedő kölcsönös érzelem.
Páris szerelme Júlia iránt. Érdekházasság, amelyet őszintének tetsző érzelem is erősít, amit leginkább a temetői jelenet igazol. Végül is Páris is Júliáért hal meg.
11. Mercutiót Tybalt szúrja le utcai párviadalban.
Tybaltot Romeó öli meg hasonló módon.
Párist is Romeó döfi le a temetőben.
Romeó gyorsan ölü mérget iszik.
Júlia Romeó törével szíven döfi magát.
Montague-né anyai bánatába hal bele.

12. Capulet szolgája épp a fel nem ismert Romeóval olvastatja fel a bálba meghívottak listáját, amelyen Róza neve is szerepel.
Romeó békítő szándékú közbelépése is oka Mercutio halálos sebesülésének.
A barát levele a járványveszély miatt nem jut el Romeóhoz.
Páris is ugyanakkor, éjjel megy a temetőbe.
Lőrinc barát elkésik a temetőből.
Romeó előbb meghal, mintsem Júlia felébredne.
13. A *Prológus* előrevetíti a gyászos véget.
A szerelmesek felismerése: szüleiük ősi ellenségek (I. 5.).
Romeó balsejtelmei, mielőtt bemegy a báli házba (I. 4.).
Júlia aggodása az erkélyjelenetben: ha meglelik Romeót, megölik (II. 2.).
Mercutio és Tybalt halála (III. 1.).
Júlia halálvágya (III. 2.).
Romeó összeomlása (III. 3.).
Júlia balsejtelme a hajnali búcsúnál (III. 5.).
Júlia félelme a szer bevétele előtt (IV. 3.).
14. Páris, Mercutio, Lőrinc barát, Júlia, Dajka.
15. – Róza: viszonzatlan lovagi epekedés
– Júlia: a tökéletes szerelem
– Lőrinc barát: atyai barát, segítő
– Mercutio: a legjobb barát, halála teszi visszavonhatatlanná a tragédiát
– Benvolio: csöndes jó barát, mellékszereplő
– Montague és felesége: a szülőkkkel való kapcsolat csak jelzésszerű
16. – Páris: az atya férjjelöltje. Formális kapcsolat, majd idegenségérzet.
– Romeó: a tökéletes szerelem
– Capulet: megértő, majd engesztelhetetlenül zsarnok atya
– Capuletné: érzéketlen, közönyös anya
– Dajka: anya- és barátnő-helyettes, de kerítőnő és érdekmber is. A végzetes helyzetben elidegenednek egymástól.
– Tybalt: az unokabáty azért válik fontossá, mert Romeó öli meg őt, s éppen az esküvő és a nászéjszaka közti időben
17. Szonett az I. és a II. felvonás előtti *Prológus*.
Romeó és Júlia első egymáshoz intézett szavai egy teljes és egy megkezdett szonettet formáznak (I. 5.).
Mercutio emlegeti a petrarcai szonettutánezatokat, amikor a már Júliába szerelmes Romeóval először találkozik (II. 4.), mert ő még csak Rózáról tud: „Ez nyakig süllýedt a magasztaló szonettekbe” stb.
18. Memoriter
19. Drámarészlet előadása
20. Ősi vagy legalábbis régi vándormotívumok: sorsüldözött szerelmesek, ellenséges családok, kényszerházasság, álomital.
Dante említi a *Purgatóriumban* a torzsalkodó Montecchi és Capeletti családokat. Ennek alapján az olasz reneszánsz több szerzője foglalkozott a témával. A legközvetlenebb előzmény Matteo Bandello *Romeo és Giulietta* című elbeszélése (1554), amelyet angolra is lefordítottak. Ennek alapján ott is több feldolgozás született, színpadi mű is.

21. A legismertebb feldolgozások:
Leonard Bernstein–Stephen Sondheim: *West Side Story* (musical, 1957); Franco Zeffirelli: *Romeó és Júlia* (film, 1968).
22. Capulet vasárnap még korainak tartja lánya házasságát, s rá bízna a választást. Hétfőn már sietteti a házasságot, nem törődik Júlia véleményével, sőt otrombán rátámad.
Páris megkéri Júlia kezét, de a bálba – a meghívás ellenére – nem megy el.
Baltazár, Romeó legénye könnyen bejut Mantovába, Lőrinc barát küldöncét, János barátot viszont nem engedik be, sőt még a levelet sem veszik át tőle a pestisveszélyre hivatkozva.
23. Támpontul álljon itt Géher István értelmezése:
„A Dajkához hasonlóan a titkos nász leleményes szervezője (jó-intrikusa), de őt magasztos erkölcsi elvek és távlati célok vezetik: a törvény révébe akarja segíteni a veszedelemben sodródó fiatalokat, s egyben békét közvetíteni a viszálykodó családok között. Vígjáték-figurája, mint a Hercegé, komoly és tiszteletreméltó, kevés benne a komikus elem. [...] A barát itt: az önzetlenül nemes indítékú cselszövés mestere, humanista természetbúvár, az emberi lélek humorral megáldott ismerője. Az érett belátás felülemelkedő toleranciáját személyesíti meg – mindaddig, míg elveit és személyét el nem söpri a türelmetlenül tragikus, fiatal szenvedély. Hogy lépést tartson a végzettel, mind kétségbeesettebb eszközökhöz kénytelen folyamodni, végül megfutamodik előle, és ő is magára hagyja Júliát. Aztán már csak mesélő, bűnbánó, kárvallott kommentátor.” (Shakespeare: *Romeó és Júlia*. Matura Klasszikusok, 1992. 12. o.)
24. A szonettet Romeó is, Júlia is mondhatná, meg is osztozhatnának a szövegen. Megismerkedésüktől Júlia színlelt haláláig, illetve az erről szóló hír Mantovába érkezétségéig hangozhatna el.

XII. A barokk korszak irodalmából

1. A barokk stílus egész Európában elterjedt, de teljesebb változata a katolikus országokban (Itália, Spanyolország, Dél-Németország, Habsburg Birodalom) alakult ki. 1600 tájától az 1700-as évek közepéig meghatározó, de sok helyen, nálunk is tovább élt.
2. A barokk építészet a klasszikus elemek átalakításával látványosabbá, lenyűgözővé, monumentálissá kívánta tenni a templomokat. A szimmetriát és a harmóniát a mozgalmasság, a szenvedélyesség, az erős tagoltság, a túldíszítettség váltja fel.
Épületek: Róma: Santa Agnese-templom, a Szent Péter-székesegyház előtti tér; *Versailles:* kastély; *Bécs:* Schönbrunn: kastély; *Fertőd:* Esterházy-kastély; *Eger:* Minorita-templom. Hazánkban nagyszámú barokk templom, középület, lakóház található.
3. A barokk képzőművészetre is a mozgalmasság, szenvedélyesség, monumentalitásra törekvés a jellemző. Az ábrázolásmód egyszerre természetelvű és misztikus. A szerkezeti formák nyitottak. Jellemzők a mennyezetfreskók, a mitológikus és a csatajelenetek, a portrék, a csendéletek.
Bernini: *Szent Teréz látomása* (szoborcsoport); *Caravaggio:* *Szent Pál megtérése*; *A diadalmas Amor*; *Rembrandt:* *Dr. Tulp anatómiája*; *Éjjeli őrző*; *A nevető Saskia*; *Rubens:* *A kereszt fölállítás*; *A három Grácia*; *Búcsú*; *Velazquez:* *Lándzsás kép*; *Szövönök*; portrék; *El Greco*, *Franz Anton Maulbertsch*, *Mányoki Ádám* művei.
4. A barokk zene is szenvedélyesebb. A legtöbb mai műfaj és hangszer ebben a korban alakult ki. Fontosabb műfajok: opera, oratórium, concerto, szvit, balett, fúga.
Monteverdi: *Orfeo* (opera); *Vivaldi:* *Négy évszak* (hegedűverseny); *Händel:* *Messias* (oratórium); *J. S. Bach:* fűgák, oratóriumok, versenyművek, passiók.
5. A barokk irodalom középpontba állítja a különleges formai megoldásokat. Alkotói kedvelik az összetett szerkezeti felépítést, a bonyolult körmondatokat, a halmazást, az ellentéteket, az újszerű költői képeket, az ünnepélyes, az érzelmes, a kecses stílust. A verses műveket értéklik a legmagasabbra, s ezeken belül az eposzt és a tragédiát.
6. *Cervantes:* *Don Quijote*; *Tasso:* *Megszabadított Jeruzsálem*; *Milton:* *Az elveszett Paradicsom*; *Calderon:* tragédiák; *Lope de Vega:* vígjátékok; *Gongora*, *Donne:* líra
7. Egyéni megoldások.
8. Egyéni megoldások.
9. *Apáczai Csere János* (1625–1659): filozófiai és pedagógiai író, az erdélyi szellemi életben a korszerű törekvések képviselője. Fő műve a *Magyar Encyclopaedia* (Utrecht, 1655), amely iskolai használatra foglalta össze a kor tudományos ismereteit.
Bethlen Miklós (1642–1716): író és politikus. Fő műve *Önéletírása*, a műfaj egyik legszebb magyar nyelvű alkotása. Mint szemtanú írta le a *Zrínyi Miklós* halálával végződő vadászatot.
Faludi Ferenc (1704–1779): költő. Legismertebb versei: *Tarka madár*, *Forgandó szerencse*. Vallásos műveket, elbeszéléseket írt, fordított is.
Gyöngyösi István (1629–1704): a kor legnépszerűbb költője. Főként elbeszélő költői műveket írt, a legismertebb a *Murányi Vénusz*.
Rimay János (?1569 v. –1573–1631): költő, *Balassi Bálint* tanítványa. Legismertebb versei: *Ez világ, mint egy kert...*; *Kiben kesereg a magyar nemzetnek fogyásán s romlásán*; *Az idő ósága...*
Szenci Molnár Albert (1574–1634): költő, fordító. Fő műve a zsoltárok teljes fordítása (1607). Ma is az ő szövegeit éneklük („*Mint a szép híves patakra...*”; „*Tebenned bíztunk*”).

10. a) 1570–1637
 b) Műfajai: műfordítás, vitairat, teológiai mű, ima, prédikáció.
 c) Nagyszombat, 1635, egyetem. (Máig működik: Eötvös Loránd Tudományegyetem.)
11. a) 1620–1664
 b) író, politikus (horvát bán), hadvezér
12. *Draskovich Mária Eusébia*: első felesége
Löbl Mária Zsófia: második felesége
Pázmány Péter: a Zrínyi-fiúk nevelőapja
II. Rákóczi György: tőle remélte Zrínyi a nemzeti állam megteremtését
Torquato Tasso: az olasz költő eposza hatott művére
Csáktornya: lehetséges, hogy itt született (vagy Ozaly várában), tanulmányai befejeztével itt élt, a vár melletti erdőszélig halt meg
Horvátország: a családnak sok birtoka volt itt, horvát bán lett 1647-ben
Róma: tanulmányúton (1636) járt itt
téli hadjárat: Zrínyi világhírűvé váló hadjárata 1664 elején a török ellen
13. *Szigeti veszedelem* – eposz
Adriai Tengernek Syrenaia, gróf Zrínyi Miklós – verses műveinek gyűjteménye, benne az eposz is
Tábori kis tracta – hadtudományi értekezés
Vitéz hadnagy – hadtudományi elmélkedések
Mátyás király életéről való elmélkedések – tanulmány
Az török áfium ellen való orvosság – röpirat
14. a) Az eposz 1645–1648 között keletkezett.
 b) 1651-ben jelent meg Bécsben az *Adriai Tengernek Syrenaia, gróf Zrínyi Miklós* című kötetben.
15. Az eposz témája a költő dédapjának 1566-os várvédő hősi harca a török ellen. A mű 15 énekre tagolódik, 1566 négy soros szakaszból áll, ezek négyütemű 12-es sorokból tevődnek össze, a strófák bokorrímeselek (aaaa).
16. Magasztos, egy nép sorsát meghatározó téma.
 Témamegjelölés (propozíció); segélykérés (invokáció); seregszemle (enumeráció); csodás elemek: keresztény vallás, mitológiai utalások.
17. Az eposz történelemszemléletének gyökerei a reformáció korába nyúlnak vissza. A magyarságnak Isten dicsőséges történelmi korszakokat adott, de ők a hála helyett bűnössé váltak. Ezért sújtja őket Isten büntetésekkel, a török támadásaival. A barokk eszményeknek megfelelően az eposz Zrínyit Krisztus katonájaként (*Athleta Christi*) mutatja be, aki erkölcsi magasabbrendűségével – és a hasonló minőségű védősereggel – meghátrálásra készíti a törököket. Végül mindannyian úgy halnak vértanúhalál, hogy azonnal Isten országába jutnak. Az eposz azt sugallja, hogy vitézséggel, erkölcsi fölényvel, (nemzeti) egységgel ki lehet űzni a törököt, meg lehet teremteni a független nemzeti államot.
18. Egyéni megoldások.
19. *antidotum*: ellenszer
Athleta Christi: Krisztus katonája
áfium: ópium
fátum: végzet
kométa: üstökös
obsidio: ostrom, „veszedelem”
peroratio: záróbeszéd, a beszéd befejező része
professio: hivatás, foglalkozás

20. Memoriter
21. Bethlen Miklós: *Önéletírás*; Kölcsey Ferenc: *Zrínyi dala*; *Zrínyi második éneke*; Jókai Mór: *Erdély aranykora*; Laczkó Géza: *Német maszlag, török áfium*; Babits Mihály: *Zrínyi Velencében*; Illyés Gyula: *Zrínyi, a költő*; Rózsa Endre: (*Z. M.*); Markó Béla: *Költők koszorúja, Zrínyi Miklós*
22. *Rodostó*: Rákóczi kíséretében itt élt haláláig
Zágon: itt született (Erdély)
 1690: születési éve
 1717: Rákóczi és kísérete ekkor érkezett Törökországba
 1761: Mikes halálának éve
P. E. grófnő: a levelek fiktív címzettje
Mária Terézia: a császárnő nem adott kegyelmet Mikesnek (1741-ben)
23. A levél a mindennapi életben is használatos írásbeli megnyilatkozás. Főbb típusai: magánlevél, hivatalos levél, nyílt levél. Szépirodalmi műfaj is, Mikes korában a francia irodalom különösen kedvelte, ő is onnan meríthette a mintát. Lehet valódi (misszilis) és képzelt (fiktív) személy a címzett, az utóbbi esetben a levél természetesen nem is kerülhet elküldésre. A műfajnak nincsenek merev szabályai.
24. Egyéni megoldások.
25. Olvasási feladat
26. II. Rákóczi Ferenc (1676–1735) a kor irodalmának is kiemelkedő személyisége. Fő irodalmi műveit az emigrációban írta. Ezek: *Vallomások* (latinból fordította Szepes Erika), *Emlékiratok* (franciából fordította Vas István).
27. A kuruc költészet a Habsburg-ellenes mozgalmak főként névtelen szerzőktől származó, sok műfajban alkotó költészete az 1670-es évektől a 18. század közepéig. Fénykora a Rákóczi-szabadságharc éveire esik. Kezdetben protestáns felekezeti jellege volt. A fénykorban egyrészt a győzelem és a reménység, másrészt a vereség és a kiábrándulás hangján szólt. A lelkesedés táncdalokat hívott életre a kései kuruc költészet fő műfajai a bujdosóénekek és a kesergők.
28. Ady Endre: *Esze Tamás komája*; *Bujdosó kuruc rigmusa*; *Az utolsó kuruc*; *Sípja régi babonáknak*; *Két kuruc beszélget.*
29. Mikes Kelemen, az „íródeák” alakja kifejezte a modern értelmiségi léthelyzetét Kelet és Nyugat, barbárság és kultúra, tömeg és magány metszéspontján.
30. Klaniczay Tibor: *Reneszánsz és barokk*. 1961.
 Bán Imre: *A barokk*. 1962. (tanulmány és szemelvények)
 Voit Pál: *A barokk Magyarországon*. 1970.
 Kelényi György: *A barokk*. 1985.
A barokk (A művészet története). 1987.
 Ezenkívül elsősorban az irodalom-, művészet-, zenetörténeti kézikönyvek, lexikonok megfelelő címszavai ajánlhatók.

XIII. A francia klasszicista dráma

1. Filozófiai irányzat, amely a megismerés végső forrásának a rációt, a józan eszt, a gondolkodást tekinti. Megalapítója a francia Descartes (1596–1650), akinek szállóigévé vált kijelentése: „Gondolkodom, tehát vagyok.” Az irányzat a felvilágosodást készítette elő, s abban teljesedett ki.
2. A klasszicizmus a 17. század közepétől elterjedő stílusirányzat, amely a racionalizmust és az antik művészet normáit tekintette irányadónak. E normák merev szabályokká formálódtak, s ez leginkább a francia klasszicista drámában mutatkozott meg. Elutasítják a képzeletet, fantáziát, mindennek valószerűnek kell lennie. A hármas egység követelménye szerint egy helyszínen, behatároltan egységes időben (egy nap alatt) és mellékszálak nélküli egységes cselekménnyel kell lejátszódnia a drámáknak. Követelményé vált a mértéktartás, a harmónia, az erkölcsi nevelés.
Ez időben már a maihoz hasonló színházépületek voltak, színpadi függönnyel, bár az előkelő nézők a színpadon foglalnak helyet. A női szerepeket már nők alakították. Díszletek alig voltak, kellékek inkább. A jelmezek nem voltak korhűek.
3. *Pierre Corneille* (1606–1684): francia klasszicista drámaíró. Tragédiáiban a szenvedély és a kötelesség ütközik össze, a központi érték a becsület. Leghíresebb műve a *Cid* (szid).
Jean Racine (1639–1699): a francia klasszicizmus legnagyobb tragédiaírója. A szenvedély és a kötelesség harcában nála a szenvedély diadalmaskodik. Leghíresebb műve a *Phaedra*.
janzenizmus: a protestantizmushoz közel álló katolikus irányzat Franciaországban. Követői az eleve elrendelés tanát vallották, szigorú erkölcsi elvek szerint éltek.
alexandrinus: 12 szótagos, hangsúlyos verselésű francia sorfaj felező metszettel. A magyar fordítások gyakran jambikussá teszik, s olykor egy szótaggal meg is toldják a sortípust.
4. 1622–1673
5. *Armande Béjart*: színésznő, Molière felesége, egyúttal régi barátnőjének lánya. (Ellenségei szerint a saját lánya.)
Plautus: ókori római komédiaszerző, akitől sokat tanult Molière.
Jean-Baptiste Poquelin: Molière eredeti neve.
Terentius: ókori római komédiaszerző, akitől sokat tanult Molière.
XIV. Lajos: a király nyomatékosan támogatta az író-színész munkáját, védte a támadások ellen.
6. *commedia dell'arte*: rögtönzésen alapuló olasz vígjátéktípus, amelyben állandó típusok szerepeltek, cselekményvázlat alapján formálták a darab menetét és szövegét. A 16–18. században virágzott, de hatása máig ér.
farce: francia vásári komédia, bohózat, helyzetkomikumra épülő tréfa, jelenet.
helyzetkomikum: a komikumnak az a fajtája, amelyben meglepetésszerűen vagy félreértésen alapuló helyzetbe, csapdába kerül a szereplő, s ez vált ki nevelés hatást.
jellemkomikum: a komikumnak az a fajtája, amely a szereplő jelleméből, magatartásából következik. Eltúlzott, eltorzult tulajdonságok, rögeszmék keltenek nevelés hatást.
rezonőr: olyan szereplő a drámai – vagy az epikai – művekben, aki megfigyelőként a történetek tárgyilagos megítélésére törekszik, a racionalitást képviseli.
7. *Kényeskedők, Férjek iskolája, Nők iskolája, Tartuffe, Don Juan, Emberglyölő, Botcsinálta doktor, Dandin György, Fösvény, Úrhatnám polgár, Scapin furfangjai, Tudós nők, Képzelt beteg*
8. Illyés Gyula, Karinthy Ferenc, Kazinczy Ferenc, Mészöly Dezső, Szabó Lőrinc, Vas István

9. A komédia a dráma műnemének egyik fő műfaja. Meghatározó esztétikai minősége a komikum. Ez olyan értékszerkezet, amelyben értékhiány lepleződik le, vagy értékvesztés válik nyilvánvalóvá. A művek komikus konfliktusra épülnek. A hősök átlagos vagy kisszerű alakok; valamilyen lényeges szellemi, erkölcsi, jellembeli fogyatékosságuk van, s ezt vagy nem érzékelik, vagy értékesnek tartják. Az igazságot a leleplezés mutatja fel, a látszat alól kibukkan a lényeg.
10. (A Shakespeare-nél olvasható minta alapján egyéni megoldások szükségesek.)
11. A műnemi követelményeknek megfelelően az első esetben tragikus, a másodikban boldog befejezést hoz a mű. Lényeges különbség az is, hogy fő-, illetve mellékszereplők a szerelmesek. Mindkét esetben kényszerházasság veszélye mélyíti a konfliktust, s ez ügyben mindkét szer az apai önkény a meghatározó. Júlia öntörvényű, felnőtté váló ember, aki maga dönt sorsáról, szembeszáll apjával. Mariane – bár nyilván idősebb –, beletörődően venné tudomásul az apai döntést, s később is csak vár a jó megoldásra. Júlia irányítja a Dajkát, Mariane-t viszont a komorna befolyásolja. Júlia „hivatalos” vőlegénye is jóképű férfi, Mariane viszont az ellenszenves Tartuffe menyasszonyjelöltje lesz. Mindkét műben az államfő (a herceg, a király) tesz végső igazságot. A tragédia zárószavai szerint „könnyel jegyzi majd a krónika / Hogy élt s halt Romeo és Júlia”. A komédiában Orgon zárószavai: „Megünnepelni, hogy ők ketten egybekelnek, / S Valérban az igaz és nagylelkű szerelmet.”
12. *Helyzetkomikum:*
A hazatérő Orgont csak Tartuffe állapota érdekli, a felesége bajait is rá vonatkoztatja. Tartuffe első leleplezésekor is félreérti a helyzetet, fiára támad. Tartuffe túlzó önostorozása a vádakra.
Dorine rájátszik Orgon házassági tervére, szinte rábeszéli erre a lányt.
Orgon az asztal alá bújik hallgatózni.
Az anyja még mindig hisz Tartuffe-ben, Orgon már nem.
Jellemkomikum:
Tartuffe szélsőséges túlzásig fajuló szenteskedése, gátlástalan mohósága.
Pernelle asszony, Orgon túlzott hiszékenysége, naivitása.
A szerelmesek naivitása, engedelmessége.
Megjegyzés: A *Tartuffe* a legkövetesebb vígjátékok egyike, a helyzet- és a jellemkomikum rendre összefonódik benne. Így a helyzetkomikumra hozott példákban szerepet játszik a jellemkomikum is.
13. Rámenősen udvarolni kezd a ház asszonyának, aki elhárítja ezt, de Damis, a fia véletlenül tanúja lesz ennek, s leleplezi a csalót.
14. El akarja csábítani a ház asszonyát – visszaél a házassággal, a vendégbarátsággal.
Csaló a hitbuzgalmi ember álarcában – visszaél a hittel, az emberek hiszékenységgel.
A királynál feljelenti Orgont – visszaél a bizalommal.
Tönkre akar tenni egy jegyességet – visszaél a szerelemmel.
Elfogadja a teljes családi vagyont – visszaél a bizalommal, felrúgja a társadalom örökösödési normáit.
15. Az *egyház* korabeli vad támadásaival ellentétben az egyház és a hit egyáltalán nem válik kérdésessé a drámában, csupán a vele való visszaélés lepleződik le, s ez sem az egyházra vonatkoztatva. Jellemző ebből a szempontból a rezonőr Cléante szövege az I. felvonás ötödik jelenetében.
A *király* az uralkodó ideáltípusát jelképezi, aki a racionalizmus szellemében mindig az igazságot képviseli, s akit nem lehet megfélemlíteni. A dráma lezárása igazi deus ex machinának felel meg.
A *család* nagyon erősen őrzi a feudalizmusban megszilárdult hierarchiát: a vagyon, a hatalom, a döntés joga mindenben Orgoné, a családfőé. Ezért tervezhet új házasságot, ezért tagadhatja ki fiát, ajándékozhatja mindenét a csalónak.
A király a világ rendjét – az egyházét, az államét, a családját állítja helyre az igazság képviselőségével.

16. *Cléante*: észérvekkel próbál hatni Orgonra, majd Tartuffe-re.
Dorine: összebékíti a szerelmeseket, cselekvésre buzdít.
Damis: az udvarlás után megpróbálja leleplezni Tartuffe-öt.
Elmira: férjének leleplezi Tartuffe mesterkedéseit.
Orgon: e leleplezés hatására szembefordul a csalóval.
Valér: meg akarja szöktetni a bajba jutott Orgont.
A király: igazságot szolgáltat.
17. A *Tartuffe* olyan komédia, amelyben fokozatosan növekszik a tragédia lehetősége. Elképzelhető lenne olyan változat is, amelyben Orgon hiszékenységének valóban áldozatává válik (börtön, kivégzés), s csak utólag derülne ki az igazság, bűnhődne Tartuffe. Amiként a *Romeó és Júlia*ban is jóra fordulhatna minden egy kis „szerencsével”. E művek összetettségéből következik, hogy műfajilag is ilyenek. Általában a „tisztá” komédiától idegen lenne a tragikus vég – és viszont.
18. Egyéni megoldások.

XIV. Összefoglalás

1. ókor, középkor, újkor (kb. 1750-ig)
2. Ókor: sumer, akkád, héber (zsidó), ógörög, latin
Középkor: középkori latin, német, olasz, francia, magyar
Újkor: olasz, angol, magyar
3. román, gótikus, reneszánsz, barokk, klasszicista
4. *Epika*: állatmese, egyperces novella, elbeszélés, eposz, históriás ének, legenda, levél, lovagi epika, novella, példázat (parabola), prédikáció, széphistória
Dráma: commedia dell'arte, bosszúdráma, hitvitázó dráma, komédia, liturgikus dráma, misztériumdráma, mirákulum, moralitás, szatírdráma, tragédia
Líra: alba, bujdosóének, carmen, ekloga, elégia, epigramma, himnusz, óda, panegirikusz, planctus, trubadúrének, zsoltár
„Vegyes”, több műnemhez kötődő műfajok: haláltánc, jeremiád, mítosz, eredetileg az ekloga is.
5. a) $- \cup \cup | - \cup \cup | - - | - \cup \cup | - \cup \cup | - |$
 $- \cup \cup | - - | - || - \cup \cup | - \cup \cup | \cup |$
Időmértékes verselés, hexameter és pentameter = disztichon
b) $- - | - - | \cup - | - - | \cup - | \cup |$
 $- - | \cup - | \cup \cup | - - | \cup - | - |$
 $- \cup | \cup - | \cup - | - - | \cup - | \cup |$
Időmértékes verselés, jambikus 11-es sorok. Háromsoros strófa (tercina), rímelése láncszerű: aba – bcb stb.
c) Ütemhangsúlyos verselés. Ebben az írásmódban: felező 16-os, négyütemű sor. Az ütemek tagolása: 4 | 4 || 4 | 4; 4 | 4 || 4 | 4.
6. Egyéni és csoportos megoldások.
7. Egyéni és csoportos megoldások.
8. a) Arany János: *Vojtina Ars poétikája* (Szgy. 9.)
b) Catullus: *Gyűlölk és szeretek* (112.)
c) Dante: *Isteni színjáték* (166.)
d) Petrarca: *Aldott a nap, a hó, az év s az évmek...* (177.)
e) Janus Pannonius: *Egy dunántúli mandulafáról* (192.)
f) Balassi Bálint: *Borivóknak való* (199.)
g) Zrínyi Miklós: *Szigeti veszedelem* (221.)
9. a) Platón: *Szokratész védőbeszéde* (105.)
b) Zrínyi Miklós: *Ne bánts a magyart* (228.)
c) Mikes Kelemen: *Törökországi levelek* (234.)
10. Egyéni megoldások.

11. Néhány példa:

Shakespeare: *Titus Andronicus, Julius Caesar, Antonius és Cleopatra, Coriolanus, Athéni Timon, Troilus és Cressida, Pericles*

Corneille: *Horatius, Cinna*

Racine: *Nagy Sándor, Andromaché, Britannicus, Berenice, Iphigenia, Phaedra*

Molière: *Amphytrion, Psyché*

Goethe: *Iphigenia Tauriszban*

Hölderlin: *Empedoklész halála, Hüperion*

Camus: *Caligula*

Sartre: *A legyek*

Bornemisza Péter: *Elektra*

Babits Mihály: *Laodameia, In Horatium, A Danaidák*

Kosztolányi Dezső: *Nero, a véres költő, Aurelius, Caligula*

Sarkadi Imre: *A szatír bőre*

Székely János: *Caligula helytartója*

A világ- és a magyar irodalomban is nagyszámú történelmi regény keletkezett, részben ismeretterjesztő céllal is. Példaként említhetők Lion Feuchtwanger, Robert Graves, nálunk Révay József, Hegedűs Géza munkái.

12. Néhány javaslat az egyéni megoldásokhoz:

arab: Ezeregyéjszaka

óegyiptomi: mesék, novellák, himnuszok, szerelmes versek

indiai: Mahábhárata, Rámájana, Kálidásza

kínai: Dalok könyve, Lao-Ce, Csü Jüan, Li Taj-Po, Po-Csü-Ji, Tu Fu

perzsa: Firdauszi, Omar Khajjám, Szádi, Háfiz